

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SUİSTİMAL FARKINDALIK DÜZEYİ:
İÇ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Nazen KUNDAK USTA

Denetim ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Ocak 2024

T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SUİSTİMAL FARKINDALIK DÜZEYİ:
İÇ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Nazen KUNDAK USTA

Denetim ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Esra SATICI

Ocak 2024

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca akademik bilgi birikimi, sonsuz ilgisi ve sabrıyla bu serüveni benim için gerçek bir öğrenme deneyimine dönüştüren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra SATICI'ya ve yollarımızın keşistiği günden bu yana fikir ve görüşleriyle yolumu aydınlatan Doç. Dr. Halis KIRAL'a şükranlarımı sunuyor; birlikte çalışma ayrıcalığına sahip olduğum için kendimi çok şanslı hissediyorum.

Bugüne kadar hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen, yolculuğum her aşamasında beni yüreklendiren en kıymetlilerime; anneme, babama ve abime, tez yazım sürecimde bolca fikir alışverişinde bulunduğum, tecrübelerini benimle paylaşan sevgili arkadaşım İpek SERENLİOĞLU'na, dostluklarıyla beni motive ederek çalışmamı tamamlamaktaki kararlılığını pekiştiren, T.C. Ticaret Bakanlığı E-İhracat, Dijital Pazarlama, Davranışsal Kamu Politikaları ve Yeni Nesil Teknolojiler Daire Başkanlığı'nda görevli sevgili Fatma Gül KURT, Söz Tuana KURŞUN, Sarenaz YÜKSEL ve Kaan SEVİNİR başta olmak üzere tüm değerli çalışma arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Yüksek lisans yolculuğumun ilk gününden bu yana varlığını eksik etmeyen, bir gün bile ışığını üzerimden çekmeyen ve omuzlarımdaki yüke her daim ortak olan sevgili eşim Ahmet Burak USTA'ya çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2: SUİSTİMALİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	8
2.1.Suistimal Tanımı	8
2.2.Suistimal Modelleri	9
2.2.1.Suistimal Üçgeni	9
2.2.2.Suistimal Elması.....	14
2.3.Suistimal Yöntemleri	15
2.3.1.Varlıkların Kötüye Kullanılması	17
2.3.2.Yolsuzluk.....	18
2.3.3.Hileli Finansal Raporlama.....	20
2.4.Suistimal Risklerini Tespit ve Önleme Teknikleri	22
2.5.Suistimal Farkındalığı	30
BÖLÜM 3: İÇ DENETİM VE SUİSTİMAL	32
3.1.İç Denetim	32
3.2.İç Denetim ve Suistimal Bağlamında İlgili Standartlar.....	34
3.3.İç Denetçilerin Suistimale İlişkin Rol ve Sorumlulukları.....	35
BÖLÜM 4: ANKET UYGULAMASI	38
4.1.Uygulamanın Konusu	38
4.2.Anket Formu.....	38
4.3.Uygulamanın Evreni	40
4.4.Hipotezler	40
4.5.Verilerin Analizi	41
4.6.Bulgular.....	41
4.6.1.Demografik Profil.....	41
4.6.2.Suistimal Farkındalığı	43

4.6.3.Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri	49
4.6.4.Teknoloji Temelli Tespit ve Önleme Teknikleri	53
BÖLÜM 5: SONUÇ VE ÖNERİLER	56
KAYNAKÇA	62
EKLER.....	68
Ek-1. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinliği	68
Ek-2. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinliği	71
Ek-3. Etik Onay Belgesi	72
Ek-4. Anket Formu	73

ÖZET

SUİSTİMAL FARKINDALIK DÜZEYİ: İÇ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

21. yüzyılın başında çok uluslu şirketlerde yaşanan ünlü dolandırıcılık olayları sonrasında suistimale ilişkin bakış açısı oldukça değişerek; suistimali tespit etmeye ve önlemeye yönelik faaliyetler örtük bir bileşen olmaktan çıkmış ve bu durum yatırımcıların suistimal riskine karşı daha duyarlı hale gelmesine, iş ilişkilerine ve tedbir olanaklı mekanizmalara gösterilen ilgiyi arttırmaya sebebiyet vermiştir. Ulusal ve uluslararası standartlar özelinde iç denetimin suistimale ilişkin görev ve sorumlulukları netleştirilmiş ve suistimale mücadeleyle yönelik geliştirilen kavram ve metodolojiler de önem kazanmıştır.

Yapılan çalışmalar kapsamında çoğunlukla muhasebeciler, mali müşavirler ve bağımsız denetçiler merkeze alınmakta iken; suistimale ilişkin üst yönetime katkı sunmanın yanı sıra suistimalin tespit ve önlenmesinde güçlü bir savunma hattı niteliği taşıyan iç denetim de ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada, suistimal farkındalığının suistimal ile mücadeledeki önemi vurgulanarak, iç denetimin suistimalin tespit ve önlenmesindeki konumu açıklanmıştır. İç denetçilerin suistimale ilişkin görüşlerinin alınmasıyla yeni çalışmalara fayda sağlama, daha önce çalışılmayan bir konuyu ele alarak ve yapılmayan ampirik bir çalışmayı yaparak, yeni bir sentez ile literatüre katkı sunma motivasyonu; iç denetçilerin suistimal farkındalığını ölçmeye yönelik literatüre dayalı bir anket geliştirilmiştir.

Türkiye'nin farklı kurum ve kuruluşlarında görev alan iç denetçilerin katılım sağladığı anket uygulaması çerçevesinde, demografik profil, suistimal tespit ve önleme teknikleri kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumunun suistimal farkındalığı üzerindeki etkileri çeşitli istatistiksel analizlerle test edilmiştir. Sonuç olarak, ankete katılan iç denetçiler çerçevesinde suistimal farkındalıklarının çok yüksek olduğu, araştırma kapsamında ele alınan demografik profile göre farkındalık ortalamalarında istatistiksel olarak bir fark olmadığı görülmüştür. Suistimal tespit ve önleme tekniklerinden elektronik yazışmaların gözetlenmesi, kurumlarda en az kullanılan yöntem olarak belirtilmesine karşın, iç denetçiler tarafından etkinliği yüksek olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suistimal, Suistimal Farkındalığı, İç Denetim.

ABSTRACT

LEVEL OF FRAUD AWARENESS: A STUDY ON INTERNAL AUDITORS

In the wake of the corporate fraud scandals at the turn of the 21st century, the perception of fraud has undergone a significant shift. Detection and prevention of fraud are no longer implicit components, and investors are now more attuned to the risk of fraud. As a result, there is increased interest in business relationships and safeguard mechanisms. National and international standards have clarified the duties and responsibilities of internal audit in relation to fraud. The concepts and methodologies developed to combat fraud have gained importance.

While accountants, financial advisors, and independent auditors are mostly focused on in the studies, internal audit has come to the forefront as a strong line of defense in detecting and preventing fraud, as well as contributing to senior management regarding fraud. This study emphasises the importance of fraud awareness in combating fraud and explains the role of internal audit in fraud detection and prevention. A literature-based questionnaire was developed to measure the fraud awareness of internal auditors. The motivation behind this study was to contribute to the literature with a new synthesis by addressing a topic that has not been studied before and by conducting an empirical study that has not been done before.

Within the framework of the survey application in which internal auditors working in different institutions and organizations in Türkiye participated, the effects of demographic profile, the use of fraud detection and prevention techniques and the use of technology-based techniques on fraud awareness were tested with various statistical analyzes. As a result, it has been observed that the fraud awareness of the internal auditors participating in the survey is very high, and there is no statistical difference in the averages of awareness according to the demographic profile considered within the scope of the research. Although surveillance of electronic correspondence, one of the fraud detection and prevention techniques, was stated as the least used method in organizations, even though its effectiveness was evaluated as high by internal auditors.

Keywords: Fraud, Fraud Awareness, Internal Audit.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Suistimal Üçgeni.....	10
Şekil 2: Suistimal Elması.....	14
Şekil 3: Suistimal Vakalarının Yüzdesi	15
Şekil 4: Suistimal Vakalarında Ortalama Mali Kayıp (Dolar Cinsinden)	16
Şekil 5: Varlıkların Kötüye Kullanılmasına İlişkin Yöntemler	18
Şekil 6: Yolsuzluk Yöntemleri.....	19
Şekil 7: Suistimal İlk Olarak Nasıl Tespit Edilir?	23
Şekil 8: Suistimal Kimler Tarafından Raporlanır?	29
Şekil 9: İhbarcılar Hangi Raporlama Mekanizmalarını Kullanır?	28

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Suistimal Yapan Kişiler Ne Sıklıkla Birden Fazla Türde Yöntem Kullanır?.....	16
Tablo 2. Demografik Bilgiler.....	42
Tablo 3. Suistimal Farkındalığı Ölçeğine İlişkin İstatistikler.....	44
Tablo 4. Madde Silinmesi Durumunda Cronbach Alfa Değerleri	44
Tablo 5. Suistimal Farkındalığı Maddelerine İlişkin Cevap Dağılımı.....	45
Tablo 6. Suistimal Farkındalığına İlişkin Katılım Sıralaması	46
Tablo 7: Eğitim Düzeyi Karşılaştırmaları.....	48
Tablo 8. Lisans Mezuniyetleri Karşılaştırmaları	48
Tablo 9. Mesleki Deneyim Karşılaştırmaları	48
Tablo 10. Denetim Alanındaki Mesleki Deneyim Karşılaştırmaları.....	49
Tablo 11.Sektör Karşılaştırmaları.....	49
Tablo 12. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu	50
Tablo 13. Suistimal Farkındalığı ve Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi Sonuçları.....	51
Tablo 14. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması ..	52
Tablo 15. Teknoloji Temelli Tekniklerin Kullanım Durumu	53
Tablo 16. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması	54
Tablo 17. Suistimal Farkındalığı ve Sürekli Denetim Tekniği Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi.....	55
Tablo 18. Suistimal Farkındalığı ve Keşif Örneklemesi Tekniği Kullanımına İlişkin ANOVA Analizi.....	55

BÖLÜM 1: GİRİŞ

Suistimal günlük hayatta sıklıkla duyduğumuz bir kavramdır. Doğrudan “suistimal” kelimesi ile karşılaşılmasa da “dolandırıcılık, rüşvet, hile, yolsuzluk” da suistimal ile benzer olan kavramlar arasındadır. İş hayatında da suistimal kavramı oldukça büyük bir risk olarak görülmektedir. Özellikle 2000’li yılların başında yaşanan Enron skandalı bir kırılma noktası olmuştur. Bu skandalda bağımsız denetimi Arthur Andersen tarafından yapılan Enron şirketinin finansal tablolarında oynamalar yapıldığı, zararın kar olarak gösterildiği tespit edilmiş; bu sebeple 2000’li yıllardan sonra iş hayatında meslek etiği kavramının daha da ön plana çıkmasıyla suistimal kavramı da sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

Küresel bir sorun olan suistimal, herhangi bir kuruma özgü olmamakla birlikte, tüm sektörlerde karşılaşılabilecek ve yalnızca maddi boyutlarıyla değil, yaratacağı manevi sonuçlarla da ciddi hasarlara sebebiyet verebilecek bir kavramdır. Bu nedenle muhasebe ve finans disiplinlerinin yanı sıra psikoloji, sosyoloji, hukuk vb. olmak üzere birçok sosyal bilim tarafından ele alınmaktadır. Kurumların faaliyetlerini geliştirme ve onlara değer katma amacıyla bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyeti olarak tanımlanan iç denetim disiplini de suistimal kavramıyla yakın ilişki içerisindedir. Bu yakın ilişki doğrultusunda, suistimalin kritik ve mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda iç denetçilerin suistimal farkındalıklarının geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Suistimal ile ilgili literatür incelemesi yapıldığında, suistimal tespitine ilişkin faktörler, suistimal riskinin önemi, iç denetçilerin bu konudaki sorumluluk algısı ve suistimale ilişkin bilincine yönelik araştırmalar ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca susitimal tespit ve önleme tekniklerinin bilinirlik düzeyi de araştırmalara konu olmuştur. Moyes ve Hasan (1996) çalışmalarında finansal tablo denetiminde suistimalin tespitine ilişkin potansiyel faktörleri araştırmıştır. Bunun için 357 denetçiye denetim döngüsünü temsilen (satın alma ve ödeme – envanter ve depolama – bordro ve personel – satış ve tahsilat) dört farklı anket uygulanmıştır. Katılımcılar kamu kuruluşlarında görev alan dış ve iç denetçilerden oluşmuştur. Sonuçta ise denetçi tecrübesi ve kuruluşların suistimal konusundaki tecrübeleri arttıkça suistimal tespiti olasılığının da arttığı görülmüştür. Sertifika sahibi olmak da yüksek mesleki yetkinlik anlamına

gelerek tespit olasılığını olumlu yönde etkilemiştir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre ise sanılanın aksine iç ve dış denetçilerin suistimal tespit yeteneklerinde herhangi bir farklılık olmadığı görülmüştür.

DeZoort ve Harrison (2008) tarafından kaleme alınan çalışma ise denetçilerin suistimal tespitine ilişkin sorumluluk algılarını inceleyen uluslararası bir çalışmanın özeti niteliğindedir. 2007-2008 yılları arasında Avustralya, Belçika, Kanada, Meksika ve ABD’de IIA tarafından düzenlenen toplantılara katılan 783 iç denetçiden toplanan veriler kullanılmıştır. Üç suistimal senaryosu oluşturularak iç denetçilerin tespitine ilişkin algıladıkları sorumluluklar araştırılmıştır. Hesap verilebilirliğin etkisini de ölçmek adına denetçiler ikiye ayrılarak bir grubun isim ve iletişim bilgileri alınmış ve diğer grup anonim olarak bırakılmıştır. Hesap verilebilirlik açısından bilgileri alınan denetçilerin diğer gruba nazaran daha fazla sorumluluk aldığı gözlemlenmiş; ülkeler arası herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Suistimal türlerinin mesleki standartlarda ayrı ayrı incelenmemesi yazarlar tarafından bir eksiklik olarak görülmüş ve iç denetçiler için suistimal tespit kılavuzu oluşturulması önerilmiştir.

Smith ve diğerleri (2005) suistimal riski göstergelerinin önemi konusunda denetçilerin algılarını araştırmıştır. Gizlilik vurgulanarak posta yoluyla anket verisi toplanmıştır. Kuala Lumpur’da görev yapan 200 denetçiye anket yollanmış ve 48 denetçiden dönüş olmuştur. Sonuçlara göre demografik özelliklerin farklılık yaratmadığı, katılımcı denetçiler açısından işletme ve finansal istikrarın en önemli konu olduğu ve yönetimin iç kontrolle uyumsuz tutumunun en önemli kırmızı bayrak olduğu ifade edilmiştir. Bu durum suistimalden kaçınmak için iç kontrolün önemini kanıtlamaktadır.

Doğrudan suistimal farkındalığının ele alındığı çalışmalar da literatürde mevcuttur. Bu bağlamda, Othman ve diğerleri (2015) Malezya’da kamu sektöründe suistimale ilişkin farkındalık ve iç denetçilerin ve muhasebecilerin bu konuya bakış açılarını araştırmıştır. Demografik bilgiler, suistimale ilişkin farkındalık, tespit ve önlem teknikleri ve tekniklere ilişkin teknoloji kullanımıyla ilgili dört kategoriden oluşan anket formu oluşturulmuş ve uygulanmıştır. 51 Anketi geçerli olan 51 kişiden elde edilen veriye göre, katılımcıların %93’ünün suistimali bildirme gerekliliğinin ve tespit etme sorumluluğunun bilincinde olduğu görülmüştür. Operasyonel denetimler, denetim kurullarının rolü, iç kontrol incelemeleri,

suistimal raporlama politikası gibi mekanizmalar iç denetçiler ve muhasebeciler tarafından etkili bulunmuştur.

Flowerastia ve diğerleri (2021), yeni kurulan şirketlerde suistimal farkındalığı, iç kontrol ve kurumsal yönetimin suistimal önleme ve tespit etme üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayarak bir çalışma yürütmüştür. Bu bağlamda, Cakarta'da yeni kurulan 15 şirketin 50 çalışanıyla anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda suistimal farkındalığı ve kurumsal yönetimin suistimal önleme ve tespit etme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, iç kontrolün ise suistimal önleme ve tespit etme üzerinde pozitif anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu nedenle, güçlü bir iç kontrol sisteminin suistimal risklerini azaltabileceği düşünülmektedir.

Ariyanto ve Bone (2020), Endonezya'da denetçi olan ve olmayan devlet memurlarının suistimal farkındalığını değerlendirmiş ve 197 katılımcıya çevrim içi anket çalışması uygulamıştır. Çalışmanın bulgularına göre, katılımcıların çoğunluğu Endonezya'da suistimalin ana sorun olduğunu belirtmiştir. Suistimal farkındalığının yüksek olduğunu görmüş; zayıf iç kontroller ve etik değerlerin eksikliği, devlet kurumlarındaki suistimal riskinin kaynakları olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, keskin bir ihbar politikası ve uygun iç denetim fonksiyonunun suistimal riski yönetiminde temel olduğu vurgulanmıştır. Katılımcılar, iç denetimin ve iç kontrolün suistimalin tespit edilmesi veya önlenmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.

Özel sektörde suistimal farkındalığı ayrıca araştırılmıştır. Sinegar ve Tenoyo (2015) KPMG (2006) tarafından oluşturulan anketi güncelleyerek Endonezya'da özel sektörde kamu muhasebecileri ve denetim komitesi üyelerine uyarlamıştır. Çalışma sonuçlarına göre, kurumların suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri yeterli bulunmuştur. Özellikle küreselleşme, gelişen teknolojiler, hızlı endüstriyelleşme gibi nedenlerin büyük zorluklar getirdiği vurgulanmış ve Endonezya için de bu zorluklardan biri olan suistimalin ciddi bir risk teşkil ettiği belirtilmiştir. İç kontroldeki zayıflıklar ve meslek etiğindeki yetersizlikler suistimal riskine neden olan başlıca faktörler olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle söz konusu çalışma da yine iç kontrolün önemini desteklemektedir.

Benzer şekilde Bircan ve Türel (2023), suistimal farkındalığını suistimalle mücadelede kritik bir unsur olarak ele almış olup, çalışma kapsamında prim üretim büyüklüklerine göre

seçilen on farklı sigorta işletmesinin beş yıla ait toplam 50 faaliyet raporundan yararlanarak içerik analizi yapmış ve suistimal farkındalığını genel olarak değerlendirmiştir. Sonuçlar, dört işletmenin faaliyet raporlarında suistimal konusuna dair bilgi veya açıklamaya yer verilmediği, diğerlerinin açıklamalarında ise yıl bazında süreklilik sağlanmadığını grlmştir. Bu işletmelerde suistimal konusunun gündeme alınmasının olumlu olduğu ancak farkındalığın arttırılması gerektiği vurgulanmıştır. Farkındalığın geliştirilmesinde suistimale karşı politikaların, şüpheli durumların raporlama yöntemlerinin ve personele periyodik bilgi aktarımının önemine işaret edilmiştir.

Bonrath ve Eulerich (2024), şirketlerin suistimalle mücadelesinde önemli farklılıklar görülebileceğini belirtmiş ve iç denetim fonksiyonu ile suistimal arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Almanya, İsviçre ve Avusturya'daki 275 yönetici düzeyindeki i denetye anket seti uygulanarak, güçlü bir kurumsal yönetim ortamının, iç denetimin suistimalle mücadele sürecine dahiliyetini önemli ölçüde etkilediğini tespit edilmiştir. İç denetimin yönetim ve denetim komitesi ile ilişkilendirilmesinin, iç denetimin mücadeledeki etkinliği üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirlenmiş; iç denetim fonksiyonunda daha yüksek bir bağımsızlık seviyesinin, suistimali nleme ve tespit etme faaliyetlerinin düzeyini arttırabileceği gözlemlenmiştir. Ayrıca, i denetçilerin risk tanımlama için teknolojiye dayalı denetim tekniklerini kullandıkları durumlarda, suistimalle mücadele eğiliminin arttığı ifade edilmiştir.

İ denetçilerin hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde önemli rolleri ve katkıları bulunmaktadır. Doğan ve ıtak (2017) alışmalarında bu konuda i denetçilerin sorumluluğunu İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren İstanbul ve Ankara merkezli işletme çalışanları ile yaptıkları anket kapsamında ele almışlardır. Ankete i denetçiler ve mali işler müdürleri, mali kontrolörler, mali müşavirler ve muhasebeciler katılmış, i denetçilerin eğitiminin, mesleki yeterliliğinin, tarafsızlığının hileli finansal raporlama tespitinde etkili olacağı görüşü çıkmıştır. Ayrıca bu etkililikte, cinsiyet, tecrübe, eğitim düzeyi, yaş gibi faktörlerin i denetçilerin sorumluluklarına ilişkin herhangi bir görüş farklılığı oluşturmadığı saptanmıştır. Çalışmada ayrıca, hileli finansal raporlamaya başvurma nedenleri de ele alınmıştır.

Demirovi ve diğerleri (2021), şirketlerdeki suistimal vakalarının tespit edilme sürecine odaklanarak, risk değerlendirme tekniklerinde iç denetimin rolüne ve önemine odaklanmıştır. Çalışmada, iç denetim faaliyetlerinin risk alanlarını belirlemedeki katkısı incelenmiş, ardından

iç denetimin suistimal tespitindeki rolü analiz edilmiş ve son olarak risk değerlendirme yöntemleri ele alınmıştır. Bu çerçevede, iç denetçilerin yetkinlikleri ile organizasyon liderinin işbirliğinin, risk değerlendirmede başarıyı etkileyen temel faktörler arasında olduğu vurgulanmıştır. Ek olarak, finans sektörü gibi farklı alanlara özgü modellerin geliştirilmesi de öneri olarak sunulmuştur. Bu çalışma kapsamında da risk değerlendirme, suistimali tespit ve önleme tekniklerinden biri olarak incelenmiştir.

Demir ve diğerleri (2019) hileli finansal işlemleri merkez olarak tespit edilme sıklıkları ve iç denetçilerin bu işlemleri önlemedeki rolü üzerine çalışmıştır. Türkiye’de bağımsız denetim firmalarında çalışan, %39’u kadın, %61’i erkek katılımcılardan oluşan 300 bağımsız denetçi ile 2017 yılında gerçekleştirilen anket çalışması sonuçlarına göre “denetim standartlarını bilmeyen denetçinin hileli raporlama riskini arttırdığı” düşüncesi ön plana çıkmıştır. İç denetim biriminin tarafsız ve bağımsız olması, etkilere maruz kalmayacağı bir ortamda çalışmasının önemi vurgulanmıştır. Eğitim, mesleki yeterlilik, diğer denetçiler ve denetim kurullarıyla iyi ilişki gibi unsurların hileli finansal işlemlerin önlenmesinde etkili olacağı belirtilmiştir.

İç denetimin suistimal risklerini tespit etme olasılığı Coram ve diğerleri (2006) çalışmasına konu olmuştur. Çalışmada 2004 KPMG anketine katılan şirketler incelenmiş ve suistimal tespitinde, iç denetim fonksiyonuna sahip kuruluşların, bu fonksiyona sahip olmayanlara veya dış kaynak kullanan kuruluşlara nazaran daha başarılı olduğu görülmüştür. İç denetim fonksiyonunun kontrol ve izleme faaliyetlerini geliştirerek kuruma değer kattığı vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Lonto ve diğerleri (2023), iç denetimlerin etkinliğini ölçmek amacıyla iç denetçilerin suistimali önleme algısından yola çıkmıştır. Bu bağlamda, 165 iç denetçi ile anket çalışması yürütülmüş ve araştırmanın sonuçları, suistimali önlemede denetim etkinliğinin denetim kalitesinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Bulgular, iç denetçinin görevlerindeki bağımsızlık derecesinin artmasıyla birlikte, denetim kalitesinin de yükseldiğini ve dolayısıyla iç denetimin suistimali önlemedeki etkinliğinin arttığını belirlemiştir.

Suistimalin önlenmesinde iç denetimin önemini inceleyen bir diğer çalışma Petraşcu ve Tieanu (2014) çalışmasıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, öncelikle iç denetim ve suistimal arasında analoji sunularak karşılaştırma yapılmış, sonra ulusal ve

uluslararası alanda yayımlanan iç denetimle ilgili kurallar incelenmiştir. Sonuç olarak işletmeler için özellikle ekonomik faaliyetlerde başarılı olmak adına iç denetime ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, iç denetim fonksiyonlarının suistimalle mücadelede fayda sağladığı ve kuruma katma değer kattığı sonucuna varılmıştır.

Mercan ve diğerleri (2012) denetimin yolsuzluk ve bilgi ifşası (whistleblowing) açısından önemi ve değişen rolü üzerinde durmuştur. Bilgi ifşası kavramı planlanmış davranışsal teori çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırma sonucunda iç denetim kurumsal faaliyetlerde verimliliği arttıran ve verimsizliğe neden olan koşulları tespit edip iyileştiren baş mekanizma olarak değerlendirilmiştir. İç denetim mekanizmasının etik davranış standartlarını işletmelerde oturtması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra bilgi ifşası gibi olayların göz ardı edilmemesi gerektiği, bir iç denetim uyarı ikazı olarak değerlendirilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.

Kayıkçıoğlu ve Teker (2019) iç denetim sistemiyle hilelerin önlenmesi arasındaki ilişkiyi irdelemiş ve iç denetim sisteminin etkilerini araştırmıştır. Araştırma yöntemi olarak örnek olay monografisi kullanılarak sektöründe lider olan, 900’u aşkın şubesi ve ortalama 14.000 personeli bulunan XYZ dağıtım şirketi ele alınmıştır. Örnek olayda veri toplama amacıyla görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Vaka incelemesi sonucu suistimal üçgeninin tüm unsurları (baskı, fırsat, haklı gösterme) gerçekleşmiştir. Çalışma sonuçlarına göre iç denetçiler iç kontrolün nasıl uygulanması gerektiği ve içeriğin oluşturulması konusunda etkin, kontroldeki boşlukların ise suistimal fırsatı sunduğu belirtilmiştir.

Bu çalışmada suistimal kavramı iç denetim fonksiyonu bağlamında ele alınmıştır. Suistimal kavramı teorik açıdan kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve daha sonra iç denetçilerin farkındalık düzeylerine ilişkin ampirik bir uygulama yapılmıştır. Çalışmalar genellikle kamu, özel sektör ayrımına, iç denetim fonksiyonunun suistimal tespit ve önlenmesine ilişkin rol ve sorumluluklarına odaklanmaktadır. Literatürdeki bazı çalışmaların evrenine iç denetçilerin yanı sıra bağımsız denetçiler, muhasebeciler, mali kontrolörler gibi başka meslek mensupları da dahil edilmekte iken, bu çalışmada yalnızca iç denetçilerin görüşleri esas alınmıştır.

Bu çalışmanın başında suistimale ilişkin genel tanımlar, suistimalin ortaya çıkmasına sebebiyet veren faktörler, eyleme geçirme yöntemleri, suistimalin gerçekleşme olasılığını ve gerçekleştikten sonra yaratacağı etkiyi azaltmaya yönelik tespit ve önleme teknikleri

verilmiştir. Daha sonraki bölümde suistimalin iç denetim ile ilişkisi irdelenerek, suistimal yaklaşımına ilişkin esas alınan standartlar vurgulanmış ve etkili bir aktör olarak iç denetçilerin üstlenmesi gereken rol ve sorumluluklara açıklık getirilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise, literatürde ilgili anket uygulamaları baz alınarak yeni bir anket içeriği oluşturulmuş ve geçerliliği sınanmıştır. Anket uygulamasında, iç denetçilerin demografik özelliklerinin ve tespit/önleme teknikleri kullanımının, suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS programı kullanılmıştır.

BÖLÜM 2: SUİSTİMALİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Suistimal Tanımı

Sözlük anlamına bakıldığında Türk Dil Kurumu “suistimal” kelimesini; “görev, yetki vb.ni kötüye kullanma” olarak ifade etmekte iken günlük hayatta sıklıkla kullanılan “suistimal etmek” öbeğini “kötüye kullanmak” olarak açıklamaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Suistimal kelimesinin etimolojik kökeni incelendiğinde ise Farsça *sūʔ-i istiʕmāl* سُوْ اِسْتِعْمَال "kötüye kullanma" deyiminden alıntı olduğu görülmektedir. Farsça deyim Arapça *sūʔ* سُوْ "kötülük, fenalık" ve Arapça *istiʕmāl* اِسْتِعْمَال "kullanma" sözcüklerinin bileşiğidir (Etimoloji Türkçe, t.y.).

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditorts-IIA) suistimali “hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiiller” olarak tanımlamakta ve herhangi bir kurum tipine özgü olmadığını belirterek suistimal eylemini yapmaya ilişkin olasılık ve olanakların her yerde mevcut olabileceğini de eklemektedir (IIA, 2019, s.1).

Türk mevzuatına göre kurulmuş ve tescil edilmiş bir dernek olan Uluslararası Suistimal İnceleme Derneği’nin de temsilcisi olduğu Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) suistimal kavramını bir kazanç elde etmek için aldatmaya dayanan herhangi bir faaliyet olarak açıklamakta; "bir başkasını kendi aleyhine hareket etmeye teşvik etmek için gerçeğin bilerek yanlış beyan edilmesi veya maddi bir gerçeğin gizlenmesi" (Black's Law Dictionary) durumunda suç haline geldiğini vurgulamaktadır (ACFE, t.y.).

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) ve Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonu (ECIIA) kuruluşlarının temsilcisi pozisyonunda yer alan ve yönetim organları ile çalışma komitelerinde aktif olarak görev alan Türkiye İç Denetim Enstitüsü, etik sözlüğünde ACFE’yi kaynak göstererek suistimale; “Para, mal veya hizmet sağlamak, hizmet kaybindan veya ödeme yapmaktan kaçınmak veya şahsıyla veya işle ilgili bir avantaj elde etmek amaçlarıyla gerçekleştirilen hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiiller. Veya kişinin işveren kuruluşu ait varlıkları kasti olarak kötüye kullanması ya

da zimmetine geçirmesi yoluyla kişisel zenginliğe ulaşmak için mesleğini kullanması” açıklamasıyla yer vermiştir (TİDE, t.y.).

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) denetim standartlarında suistimal, "yönetim, yönetimden sorumlu olanlar, çalışanlar veya üçüncü taraflar arasında bir veya daha fazla kişi tarafından haksız veya yasadışı bir avantaj elde etmek için hile kullanımını içeren kasıtlı bir eylem" olarak tanımlanmaktadır (IAASB, 2021, s.16).

2.2. Suistimal Modelleri

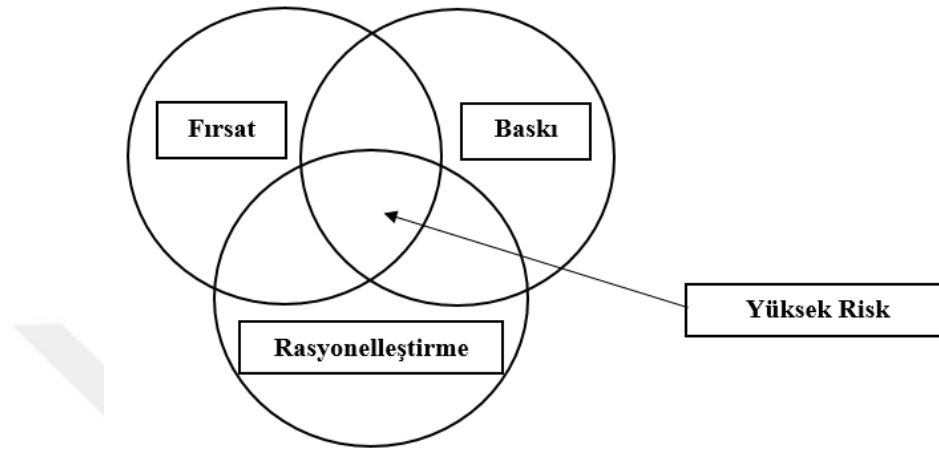
Bu bölümde literatürde yer alan, suistimalin tespit edilmesi ve önlenmesine yönelik stratejiler geliştirmek için rehberlik etme amacıyla oluşturulan suistimal modellerinden bahsedilecek; suistimal üçgeni ve suistimal elması modelleri ele alınarak bu modelleri oluşturan unsurlara değinilecektir.

2.2.1. Suistimal Üçgeni

Kriminolog Donald Cressey, 1950 yılında bireylerin yaptıkları her şeyin ardında bir sebep olduğunu öne sürerek; suistimalin nedenlerine, bireylerin güveni ihlal etmesine sebep olan hususlara odaklanmıştır. Yürüttüğü araştırma çerçevesinde 5 ayda; başlangıçta güvenin getirdiği sorumlulukları kabul eden, fakat sonrasında koşulların güveni ihlal etmeye zorladığını belirten 250 mahkum ile görüşmüş ve suistimalin gerçekleştirilmesine yönelik üç faktörün ön plana çıktığını belirtmiştir: baskı, fırsat ve rasyonelleştirme (Abdullahi ve Mansor, 2015, s.57). Kriminoloji, psikoloji, muhasebe, denetim ve yönetim alanlarının tümünü kapsayan suistimalin gerçekleştirilme olasılığına yönelik Cressey ve ACFE tarafından suistimal modeli geliştirilmiştir. Söz konusu modelin kökleri ünlü kriminolog Donald Cressey'in araştırmalarına dayanmakla birlikte Cressey, suistimal için güveni ihlal eden kişinin davranışını anlamının çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Hillison, Pacini ve Sinason, 1999, s.353).

Cressey çalışmalarını esas alan ve ACFE tarafından düzenlenen söz konusu suistimal modelinde; suistimalin ortaya çıkmasına yönelik genellikle bu üç faktörün de mevcut olması gerektiği vurgulanmakla birlikte (Hillison, Pacini ve Sinason, 1999, s.353); potansiyelin oluşabilmesine ilişkin bahsi geçen üç unsurdan tekinin varlığının da yeterli olduğu görülmüştür

(Demir, Kısakürek, Arslan, 2019, s.113). ACFE ise; çevreyle paylaşılabilen finansal ihtiyaç (baskı), algılanan fırsat ve rasyonelleştirmenin var olduğu takdirde bireyin suistimal faaliyeti olasılığının yüksek olduğunu varsaymaktadır (ACFE, t.y.). Bu modele ilişkin kapsam Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Suistimal Üçgeni (Hillison ve diğerleri, 1999)

Şekil 1’de gösterilen modele ilişkin olarak, Joseph T. Wells (1997) tarafından ilk ‘suistimal üçgeni’ kavramı kullanılmış olup; bu model A.B.D.’de yürürlüğe giren SAS No:99 ile 2002 yılında suistimal üçgeni olarak adlandırılmıştır (Karavardar, 2015, s.28). Lister (2007), suistimal üçgeninin bileşenlerini yangın metaforuyla ele almıştır. Bu bağlamda, baskı unsurunu yangının ısı kaynağı olarak ifade ederek yangın için tek başına yeterli olmayacağını vurgulamıştır. Fırsatı ise benzin olarak nitelendirmiş, birey baskı altında bulursa dahi fırsat olmadığı takdirde suistimalin meydana gelemeyeceğini dile getirmiştir. Son unsur olan rasyonelleştirme ise yangının sürmesini sağlamak için gerekli oksijen olarak tanımlanmıştır (Mengi Tarhan, 2012, s. 117). Aşağıda bu unsurların açıklamalarına yer verilmiştir.

Baskı

Baskı faktörü, aciliyet ve ihtiyacın birleşimidir. Söz konusu faktör, algılanan acil ihtiyaç ile ortaya çıkmakla beraber, bu ihtiyaca yönelik suistimali gerçekleştiren çalışanın istenilen kaynaklara ulaşmak için ciddi riskler almasına sebebiyet vermektedir. Gerçek olmasa da veya üçüncü bir tarafça görülme de bahsi geçen acil ihtiyacın yalnızca çalışanın zihninde algılanması yeterlidir ve çoğunlukla çalışanın günlük faaliyetlerinden baskı

anlaşılamamaktadır. Yüksek kişisel borçlar, beklenmedik finansal ihtiyaçlar, başarılı olma kaygısı, uyuşturucu ve alkol gibi pahalı kötü alışkanlıklar, terfi alamama, kişinin işine saygı duyulmaması veya tatminsizlik vb. hususlar baskı faktörüne ilişkin örnekler arasında yer almaktadır (Hillison ve diğerleri, 1999, s.353-354).

Etik dışı davranışlara yol açan baskı, yalnızca finansal sebeplerden kaynaklı olmamakla birlikte gerçek olmayabileceği de vurgulanmakta; bu bağlamda algılanan sözcüğünün vurgulanmasının önem arz ettiği ifade edilmektedir (Abdullahi & Mansor, 2015, s.40). Yalnızca failer baskı kavramına inanıyorsa bu durum suistimali beraberinde getirebilir. Finansal baskının suistimale yönlendiren en yaygın faktör olduğu görülmüş, vakaların %95'inin mali baskılar nedeniyle meydana geldiği tespit edilmiştir. Bireysel baskı, iş stresi ve dışsal baskı ise baskının üç türü olarak ön plana çıkmaktadır (Abdullahi & Mansor, 2015, s.40). SAS No.99 baskı unsurlarını dörde ayırmakta; finansal hedeflere ulaşma arzusu, finansal istikrarı sürdürme çabası, çalışanların finansal ihtiyaçları, dışsal baskılar olarak özetlemektedir (Kazan, 2021, s.249).

Beklenmedik sağlık harcamaları, konut masrafları vb. maddi hususlar, genellikle bireylerin mevcut durumu düzeltmeleri adına suistimal seçeneğini ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer ihtiyaç kalemi ise kişisel disiplin eksikleri, kumar vb. alışkanlıklar, uyuşturucu bağımlılığı gibi bireylerin diğer zayıflıklarından kaynaklanmaktadır. Yatırımcıların makul olmayan derecede yüksek mali getiri beklentileri de çalışanlar üzerinde baskıya sebep olmakla birlikte; bir diğer baskı çeşidi de statüyle başarılı görünme arzusunun temelindeki siyasi ve sosyal baskılardır (Murdock, 2008, s.1).

Şirketlerin çalışanların performansları için oluşturdukları prim sistemi de baskı nedeni olabilmekte; elde edilemeyen performansa suistimal ile erişilmesine sebebiyet verebilmektedir. Primin bireyin kazancı içerisindeki payı yükseldikçe baskının dozu da artmakta ve hileli finansal raporlar yapılabilmektedir (Demir ve diğerleri, 2019, s.113). Keza; yakalanarak cezalandırılma olasılıklarının oldukça yüksek olduğunun farkında olmalarına rağmen üst düzey yöneticiler de suistimale başvurabilmekte ve şirketin iyiliğini sağlamak veya hisse senedi fiyatlarını yüksek tutmak vb. ifadelerle kendilerini haklı çıkarmaya çalışmaktadır (Mengi Tarhan, 2012, s.117-118).

Fırsat

Suistimalin gerçekleşmesine yönelik ikinci unsur olan fırsat ise etkisiz kontrol ve yönetim sistemi ile meydana gelmekte, yakalanma riski düşük ise suistimal olasılığı da benzer oranda artmaktadır. Baskı unsuruna benzer olarak fırsatın da yalnızca suistimali gerçekleştiren kişi tarafından algılanması kafidir. Fırsatı iki yönlü ele almak mümkündür; şirketin doğası gereği manipülasyona yatkınlığı ve suistimali garanti altına alabilecek organizasyonel koşullar. Örnek vermek gerekirse; zayıf görev ayrımı, yetersiz iç kontrol, düzensiz denetim vb. durumlar bireylerin suistimaline yönelik uygun koşulları oluşturacaktır (Abdullahi & Mansor, 2015, s.40).

Fırsat unsurunu oluşturan tipik eksiklikler şu şekilde listelenmektedir (Hillison ve diğerleri, 1999, s.354).

- Görev ayrımı eksikliği,
- Çalışanları, şirket kuralları ve bunları ihlal etmenin veya suistimal yapmanın sonuçları hakkında bilgilendirmeme,
- Çalışanların hızlı değişimi,
- Sürekli kriz koşullarında faaliyet gösterme,
- Denetim izinin olmaması,
- Etkisiz denetim,
- İşlem yetkilerinin eksikliği,
- Zayıf muhasebe kayıtları,
- Fiziksel kontrollerin eksikliği,
- Bilgiye erişim eksikliği (suistimal yapan çalışanlar dışında)

Kurumların etik dışı davranışlara yaptırım uygulamaması veya suistimali önlemeye yönelik öncelikleri bulunmaması suistimal gerçekleşme ihtimallerini arttırmaktadır (Yalçın, 2023, s.135).

Bir başka bakış açısıyla; suistimal üçgeninde, kurum yönetimini en çok ilgilendiren unsur fırsattır. Bu konuda kurumlar, suistimali önleme ve tespit etmeye ilişkin gerekli tedbirleri almadığı takdirde en güvenilir çalışanlarına dahi fırsat sunmuş olmaktadır. Çalışan açısından

ise fırsat unsurunun genel bilgi ve teknik beceri olmak üzere iki bileşeni mevcuttur: güvenin ihlal edilebileceğine dair genel bilgi ve ihlali gerçekleştirmeye yönelik, çoğunlukla çalışanların mevcut pozisyonlarını elde etmek için sahip oldukları teknik beceri (Kazan, 2021, s. 249).

Rasyonelleştirme

Üçüncü unsur olan rasyonelleştirme; bir başka deyişle haklı göstermedir. Cressey, rasyonelleştirmenin suistimal motivasyonunun bir parçası olduğunu belirterek; gerçekleşmiş eylemin sonrasında değil; öncesinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Böylelikle, suistimal gerçekleştiren kişi durumu kendisi adına anlaşılabilir hale getirmekte ve güvenilir bir kişi olduğuna dair kendini ikna etmektedir. Bu unsur ile ilk iki faktör olan baskı ve fırsat arasında köprü oluşmaktadır (Kazan, 2021, s.250).

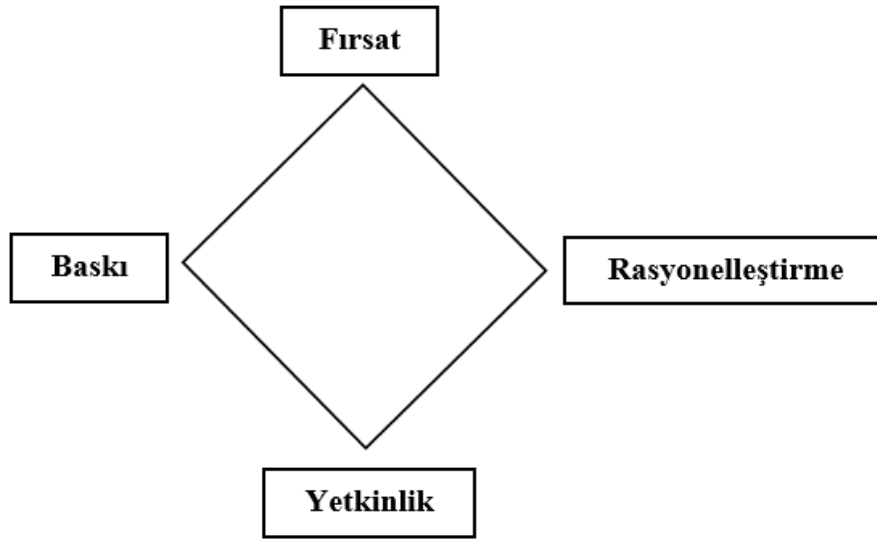
Bireyler, şahsi etik değerleriyle tutarlı olduğuna ikna olmadığı sürece suistimal eylemini gerçekleştirmemekte; aksi halde baskı ve fırsat unsurları olsa dahi, söz konusu durum temel sınırlayıcı bir faktör olmaktadır. Az maaş alma duygusu, aşırı çalışma düşüncesi, “herkesin bunları yaptığı” görüşünde olmak, intikam alma arzusu, kimsenin zarar görmeyeceği anlayışı, iyi bir amaç uğruna olduğu varsayımı vb. rasyonelleştirme örneklerinden bazılarıdır (Hillison ve diğerleri, 1999, s.353-354).

Eylemi gerçekleştiren kişinin düşünce yapısıyla ilgili olduğu için rasyonelleştirmenin fark edilmesi oldukça güçtür. Bu kişiler, suistimali mazur görmeye ilişkin belirli bir zihniyete sahiptir. Ahlaki muhakemenin veya dürüstlüğün eksikliğiyle rasyonelleştirme gerekçelendirilmekte ve kişisel tutumların yanı sıra etik değerlerle de ilişki göstermektedir. Kişi kendini haklı çıkarmadığı sürece suistimal eylemine yönelmemektedir (Abdullahi & Mansor, 2015, s.41).

Bahsi geçen üç unsur -baskı, fırsat, rasyonelleştirme- birbirinden bağımsız olmamakla birlikte; etkileşime geçerek suistimale ilişkin uygun bir zemin hazırlamaktadır. Kişinin rasyonelleştirme unsurları kolay ise diğer iki faktörün gerekliliği o derecede az olmaktadır. Öte yandan, söz konusu üç unsur her ne kadar yoğun olsa da yakalanma ve cezalandırılma düşüncesine inanan bireyler suistimale nadiren başvurmaktadır (Yalçın, 2023, s.136).

2.2.2. Suistimal Elması

Suistimal elması modelinde, suistimal üçgenini oluşturan baskı, fırsat ve rasyonelleştirme unsurlarına yetkinlik eklenerek, kapasitenin mevcut olmaması halinde suistimalin gerçekleşmesinin muhtemel olmadığı, suistimali gerçekleştirecek kişinin bu eyleme yönelik beceri ve yetenek sahibi olması gerektiği söylenebilir (Wolfe & Hermanson, 2004, s.474). Suistimal model unsurları çerçevesinde, fırsat kapıyı açmakta, baskı ve rasyonelleştirme ise kapıya yönlendirmekte; fakat kişinin açık kapıdan geçebilme yeteneğine sahip olmadığı durumda suistimal gerçekleşmemektedir (Wolfe & Hermanson, 2004, s.38). Yetkinlik unsurunun da eklendiği suistimal elması modeli Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Suistimal Elması (Wolfe & Hermanson, 2004)

Yetkinlik unsuru, kişinin doğasında var olmanın yanı sıra sonradan da edinilebilen bir beceridir ve çalışanların kurum içerisindeki görevlerini sürdürmelerini sağlayan kişisel kabiliyetlerini tanımlamaktadır. Suistimali gerçekleştirme ve gizleme kabiliyeti olmadığı takdirde birey eylemi hayata geçirememektedir. İş yerindeki pozisyonu, ego, zeka, stres, aldatma, yetkinliğin destekleyici unsurlarıdır (Kazan, 2021, s.250-251).

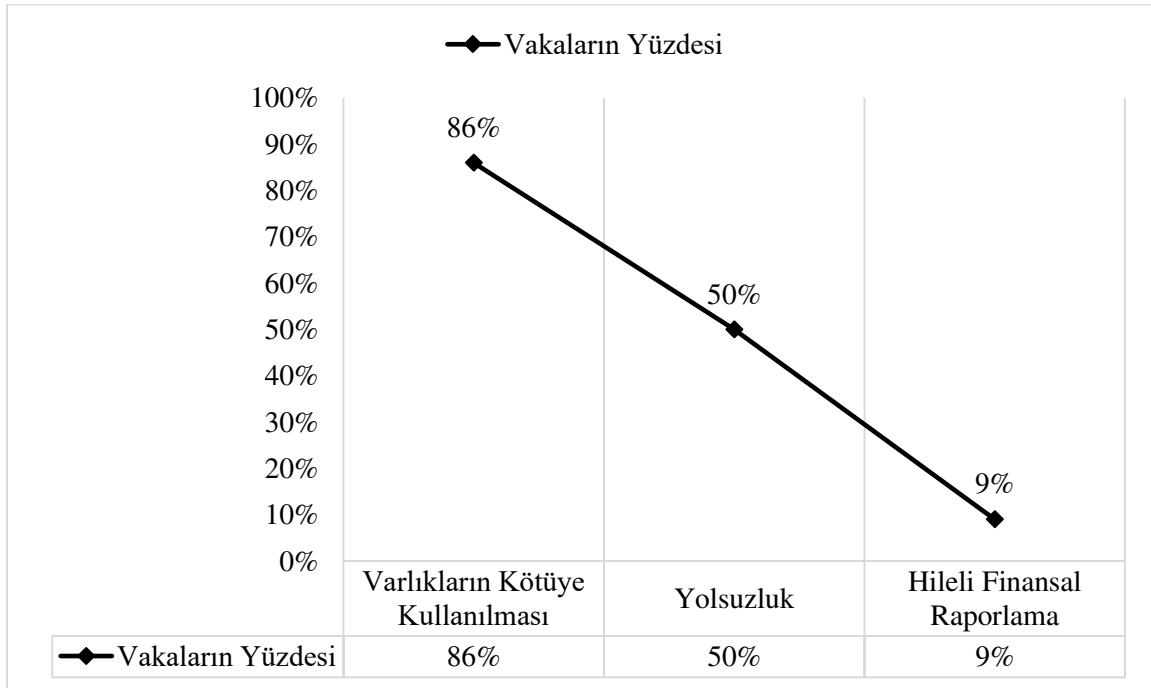
Suistimale ilişkin öne çıkan temel yetkinlikler şu şekilde özetlenebilir (Mengi Tarhan, 2012, s. 120-121):

- Zeki Olma: İç kontrolün zayıflıklarını tespit ederek kullanabilme

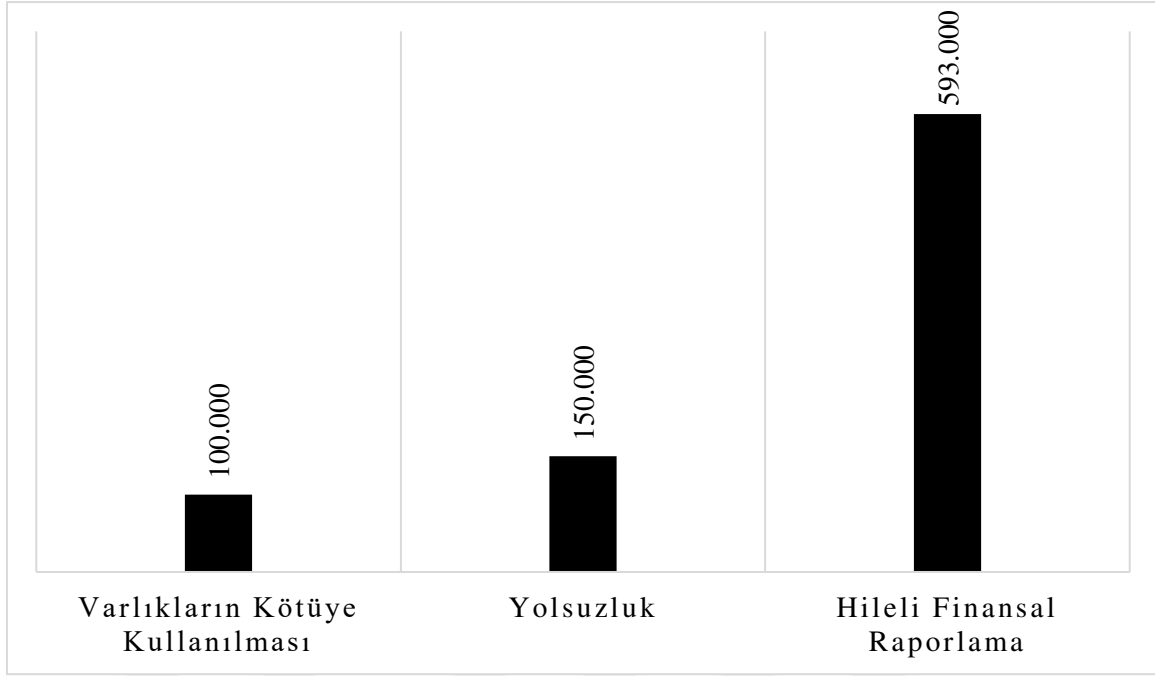
- Yüksek Ego: Kendine güvenerek yakalanmama düşüncesine kapılma, yakalansa dahi cezalandırılmayacağına inanma ve böylelikle fayda-maliyet hesaplamasında maliyeti düşükten hesaplama
- İkna Yeteneği: Genellikle korkutarak çevreyi görmemezlikten gelmeye veya gizlemeye inandırma
- Yalan Söyleme Yeteneği: Açıkça yalan söyleme ve şüpheyi düşürmemek üzere hikayeleri tamamlama
- Stres İle Baş Edebilme: Suistimali sürdürme ve gizleme hususunda stresi yönetebilme.

2.3. Suistimal Yöntemleri

Suistimal yöntemleri genel olarak; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve hileli finansal raporlama olmak üzere üç ana kategoride toplanmaktadır. ACFE (2022), 133 ülke ve 23 sektörde gerçekleşen 2.000'den fazla suistimal vakasından elde edilen verileri incelemiş ve suistimali önleme, tespit etme ve bu risklere yanıt verme becerisini geliştirme amacıyla bir çalışma yürütmüştür. Söz konusu çalışma kapsamında bu yöntemlere ilişkin istatistiklere yer verilmiştir. Şekil 3'te 2022 raporunda yer verilen suistimal vakalarının ağırlıklı kategorileri, Şekil 4'te ise bu yöntemlerin sebep olduğu mali kayıp miktarları özetlenmiştir.

Şekil 3: Suistimal Vakalarının Yüzdesi (ACFE, 2022)

Şekil 4: Suistimal Vakalarında Ortalama Mali Kayıp (Dolar Cinsinden) (ACFE, 2022)

Şekil 3’e göre, varlıkların kötüye kullanılması vakaların büyük bir çoğunluğunda (%86) görülmekte, Şekil 4’e göre ise bu suistimal yöntemi maddi kayıp açısından en düşük zarara sebebiyet vermektedir. Yolsuzluk ise yaygınlık açısından ikinci sırada (%50) yer almaktadır. Hileli finansal raporlama yaygınlık oranı (%9) son sırada bulunmakla birlikte maddi zararı en yüksek olan kategoridir. Öte yandan, suistimal vakaları tek bir yöntemle sınırlandırılmamakta, birden fazla yöntemi de içerebilmektedir. Tablo 1’de ACFE 2022 verileri özet bilgileri verilmiştir.

Tablo 1. Suistimal Yapan Kişiler Ne Sıklıkla Birden Fazla Türde Yöntem Kullanır?

Suistimal Yöntemleri	Yüzde (%)
Yalnızca Varlıkların Kötüye Kullanılması	%47
Varlıkların Kötüye Kullanılması ve Yolsuzluk	%32
Yalnızca Yolsuzluk	%12
Yolsuzluk, Varlıkların Kötüye Kullanılması ve Hileli Finansal Raporlama	%5
Varlıkların Kötüye Kullanılması ve Hileli Finansal Raporlama	%2
Yalnızca Hileli Finansal Raporlama	%1
Hileli Finansal Raporlama ve Yolsuzluk	%1

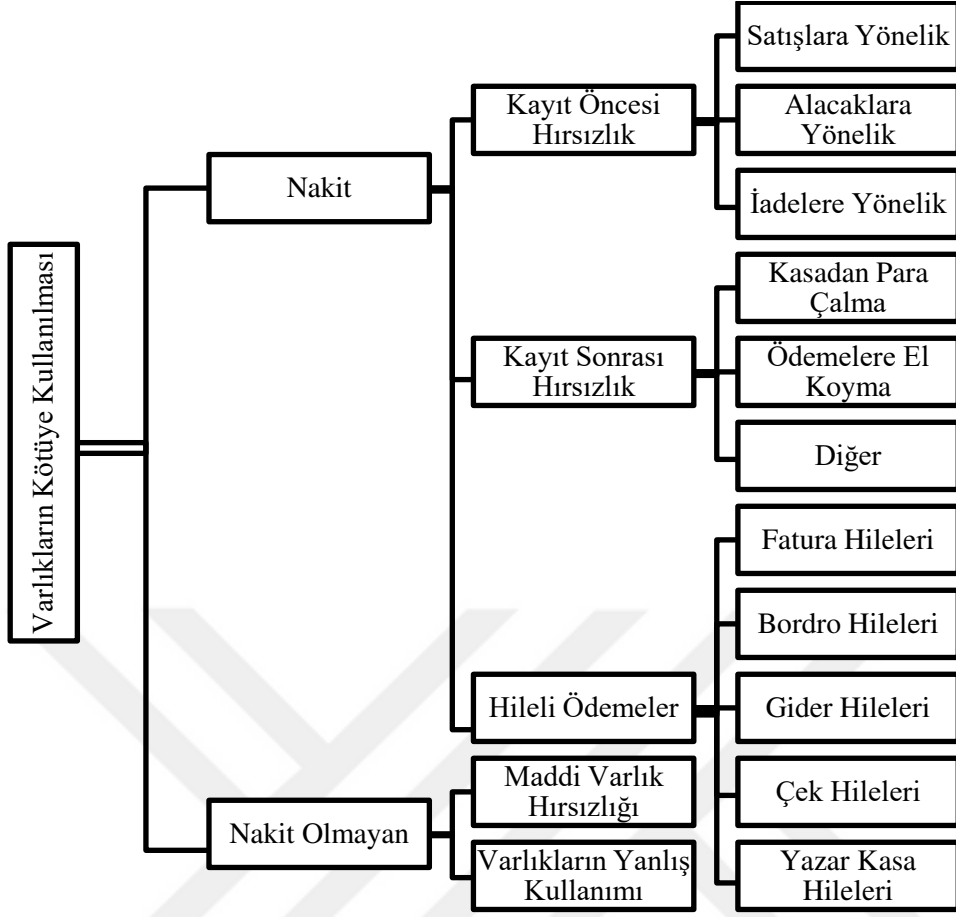
Kaynak: ACFE, 2022

Tablo 1’de görüldüğü üzere ACFE tarafından incelenen vakaların %40’ı birden fazla kategoride yer almakta olup %32’si varlıkların kötüye kullanılması ve yolsuzluk; %2’si varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama; %1 hem yolsuzluk hem de hileli finansal raporlamayı içermekle birlikte %5’lik bir oran ise tüm kategorilerle ilişkilendirilmektedir.

Suistimal tiplerini kategorilere ayırma hususunda kimler tarafından gerçekleştirildiği de temel alınarak ‘çalışanlar’ ve ‘yönetim’ olmak üzere iki gruba toplanmıştır. Varlıkların kötüye kullanılması ve yolsuzluk çalışanlar tarafından yapılan suistimler grubunda yer almakta iken hileli finansal raporlama yönetim suistimleri grubunda bulunmaktadır (Kavut & Adiloğlu, 2017, s.162).

2.3.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması

Varlıkların kötüye kullanımı, kurumların varlıklarının amaç dışı usulsüz kullanımı veya çalıntı yoluyla elde edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğan & Kayakıran, 2017, s.170). Bunun yanında Aslanzade (2017) ise varlıkların kötüye kullanımının en sık meydana gelen suistimal türü olduğunu vurgulayarak, çalışanlar tarafından varlıkların haksız bir şekilde şahsi yarar için kullanılması ve zimmete geçirilmesi olarak ifade etmiştir. ACFE (2010) raporunda varlıkların kötüye kullanılması temel anlamda nakit ve nakit olmayan suistimler olarak bölümlendirilmiştir. Şekil 5’te varlıkların kötüye kullanılmasına yönelik ayrıntılı sınıflandırma verilmiştir.

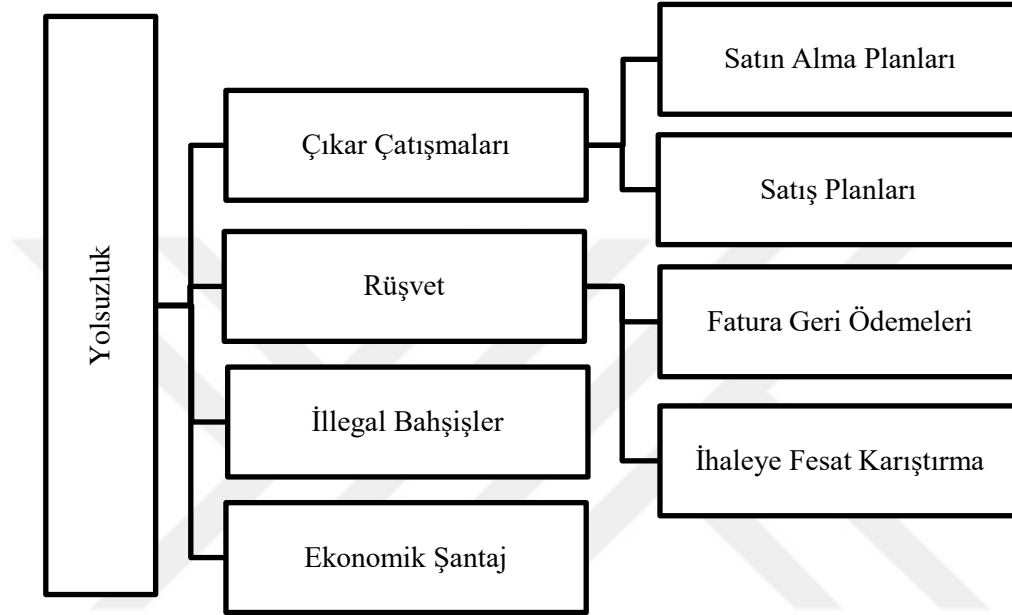
Şekil 5: Varlıkların Kötüye Kullanılmasına İlişkin Yöntemler (ACFE, 2010)

Çalışanlar tarafından çoğunlukla küçük tutarlarda gerçekleştirilen eylemin yönetim tarafından yapılması halinde yüksek yetki gücü ve kontrolleri yönlendirebilme rahatlığı ile zarar çok daha ciddi tutarlara ulaşabilmektedir (Demir ve diğerleri, 2019, s.115). Vakaların genellikle hiyerarşinin alt sıralarında yer alan çalışanlarca gerçekleştirildiği görülmekte olup; bu kişilerin değerli varlıklara erişiminin rahat olduğu da tespit edilmektedir. Başlangıçta küçük ve önemsiz kayıplara sebebiyet veren; fakat gerekli önlemler alınmadığı takdirde ciddi kayıplara neden olabilen varlıkların kötüye kullanımı yayılarak kurumda negatif bir kültür yaratabilmektedir (Özdemir, 2023, s.158-159).

2.3.2. Yolsuzluk

Bireylerin yetkisine veya görevine aykırı olarak veya başka kişilerin hakkını çiğneyerek menfaat sağlama amacıyla yetkisini kötüye kullanması yolsuzluk olarak açıklanmaktadır. IFAC ve Uluslararası Denetim Standardı (ISA) 240’te de benzer bir tanım kullanılarak haksız

veya yasal olmayan bir avantaj sağlama vurgusunda bulunulmuştur. Yine aynı standarda göre; idare kademesinde görevlendirilen kişilerin içerisinde bulunduğu yolsuzluklar ‘yönetim yolsuzluğu’; çalışanların yer aldıkları ise ‘çalışan yolsuzluğu’ olarak adlandırılmaktadır (Altıntaş & Yakar, 2012, s. 156). Şekil 6’da ACFE’ye göre yapılan yolsuzluk sınıflandırması verilmiştir.

Şekil 6: Yolsuzluk Yöntemleri (ACFE, 2020)

Şekil 6’ya göre, rüşvet, çıkar çatışması, karşı tarafı rüşvet vermeye zorlama ve yasal olmayan hediyeler olmak üzere alt başlıklarda toplanabilecek yolsuzluk suistimallerinde; işletme haricinde kişilerle işbirliği yapılarak işletme varlıklarına haksız biçimde sahip olma durumu ile de karşılaşılmaktadır (Aslanzade, 2017, s.72). Yolsuzluk eylemlerinde gözlemlenen dört ana unsur vardır ve yetki, yetki veren kurallar, kuralların kişi veya gruplar tarafından ihlali ve çıkar unsurunun bir araya gelmesiyle yolsuzluk eylemi gerçekleştirilebilmektedir (Yardımcıoğlu, Koca, Günay, Kocamaz, 2015, s.173).

Yolsuzluk eylemleri, zarar maliyetlerini arttırarak güvenin zedelenmesine ve büyümenin durmasına da sebebiyet vermektedir (Özeroğlu, 2014, s.185). Yolsuzluk, dünya genelinde demokratik denetimi de zayıflatarak kamu fonlarının kötüye kullanılmasına yol açan küresel bir sorundur. Bu olgu, ekonomik ayırım gözetmeksizin tüm yönetim biçimlerini etkilemekte, kamunun güvenini sarsmakta ve hukukun üstünlüğüne zarar vermektedir. Buna

göre yolsuzluk sadece finansal değil; aynı zamanda sosyal ve politik sonuçlara da neden olmakta, bu sebeple uluslararası düzeyde yolsuzlukla mücadele önemli bir hedef haline gelmektedir (Dye, 2007, s. 6-7).

2.3.3. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama suistimali, şirketlerin, önemli yanlışlık içeren mali tablolar hazırlayıp yayarak, özellikle yatırımcıları ve alacaklıları aldatmaya veya yanıltmaya yönelik kasıtlı bir girişimdir. Bahsi geçen yöntem, bir dizi plan ve hile ile bilgili faillerden oluşan akıllı bir ekip (örneğin üst düzey yöneticiler, denetçiler) tarafından kasıt ve aldatmayı içermektedir (Rezaee, 2005, s.279).

Bir çalışanın, kurumun mali raporlarında kasıtlı olarak maddi bilgileri yanlış beyan etmesi veya atlaması hileli finansal raporlama olarak tanımlanmaktadır (ACFE, 2022, s.94). Bu yöntem genellikle birçok kişi ile üst yönetim tarafından yapılmakta ve ana amaç kullanıcıları aldatmak olmaktadır. Hileli finansal raporlama, yüksek maddi zararlara sebebiyet vermekte, diğer suistimal yöntemlerine nazaran daha geniş bir toplumsal kesim üzerinde etkili olmaktadır.

Amerikan Sertifikalı Kamu Denetçiler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants- AICPA)'nın yayınladığı standart SAS No.99'a göre hileli finansal raporlama yöntemleri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (Varici, 2012, s.127):

- Finansal tabloların oluşmasına yardımcı olan önemli belgelerin yok edilmesi, tahrif edilmesi veya önemli kayıtların çarpıtılması
- Finansal işlem, olay ve diğer önemli bilgilerin, finansal tablolarda önemli tahrifata yol açacak şekilde yanlış yansıtılması veya hiç yansıtılmaması
- Muhasebe ilkeleri, kayda alma, sınıflandırma, sunum ya da açıklama ile ilgili prosedürlerin kasıtlı olarak yanlış uygulanması

Hileli finansal raporlamada gelirlerin daha yüksek, borç ve giderlerin daha düşük gösterilmesi ile sık karşılaşılmaktadır (Altıntaş & Yakar, 2012, s.154). Kamu özelinde bakıldığında ise; muhasebe kayıtlarında yapılan hileler ve olağan olmayan düzenlemeler, kısa vadede küçük bir kesime avantaj sağlarken, mikro düzeyde yatırımcılar ve çalışanlar üzerinde

olumsuz etkiler bırakmakta, makro düzeyde devleti ve kamuoyunu etkilemektedir. Aynı zamanda halka açık işletmelerde gerçekleştiğinde ise ülke ekonomisine ciddi zararlar verebilmektedir. Bu durum, sadece finansal kayıplarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sermaye piyasalarına olan güveni zedeleyerek finansal sistemin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir (Özeroğlu, 2014, s.185).

Hileli finansal raporlamaya ilişkin en çarpıcı örnek Enron vakasıdır. Enron 1985 senesinde ABD enerji piyasalarının serbestleştirilmesi sırasında Houston Natural Gaz ve Internorth adındaki iki şirketin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Enron, kuruluşundan 2001 yılına kadar geçen on altı yılda doğalgaz dağıtım faaliyetinden çeşitli alanlara yayılmış, 20.000'den fazla çalışanı ile elektrik, doğalgaz ve iletişim sektörlerinde faaliyet gösteren bir enerji devi haline gelmiştir. 2000 yılı gelirleri 100 milyar doları aşan Enron, aynı yıl ABD'nin en büyük 500 şirketi (Fortune 500) içinde yedinci sıraya yükselmiştir (Ertikin, 2017, s.102). 2001 yılında ABD'de, Enron enerji şirketinin 1997-2000 dönemine ait mali tablo bilgilerinin doğruyu yansıtmadığı tespit edilerek, düzeltilmiş finansal tablolarda şirketin aslında o yıllarda zarar ettiği, ancak kar gösterildiği belirlenmiştir (Özçelik, Şenol, Aktürk, 2014, s.56).

Bu dönemde şirketin bağımsız denetimini yapan dönemin en köklü muhasebe-denetim-müşavirlik firmalarından olan Arthur Andersen, Enron'un içinde bulunduğu gerçek finansal pozisyonu, önemli miktardaki borcunu ve zararlarını yatırımcılardan gizlemiştir. Buradaki önemli hata aslında, Arthur Andersen'in Enron'da hem mali tabloların hazırlanmasında rol alması hem de bunları bağımsız olarak denetlemesidir. Skandal sonrası Kongre bünyesinde kurulan soruşturma komisyonlarının birinde başkanlık yapan bir milletvekili, Arthur Andersen'nin Enron denetçisine şöyle hitap etmeyi uygun bulmuştur: "Enron bankayı soydu, Arthur Andersen kaçacakları arabayı sağladı. Senin de arabayı kullandığın söyleniyor"(Ertikin, 2017, s.105).

ABD'de Enron, Global Crossing, Qwest ve WorldCom gibi ardışık finansal hile olaylarının ortaya çıkmasıyla, sermaye piyasalarında yatırımcı güveninin sarsılması üzerine, 2002 yılında Sarbanes-Oxley (SOX) Kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu yasa, 2006 yılında Avrupa Birliği'nin 8. Direktifi ile güncellenmesinden sonra Türkiye'de, 2011 yılında 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda tanımlanan kriterlere bağlı olarak, bağımsız denetim yükümlülüğünü getirmiştir. Bu düzenleme ile birlikte, denetçi, şirket çalışanları, denetim

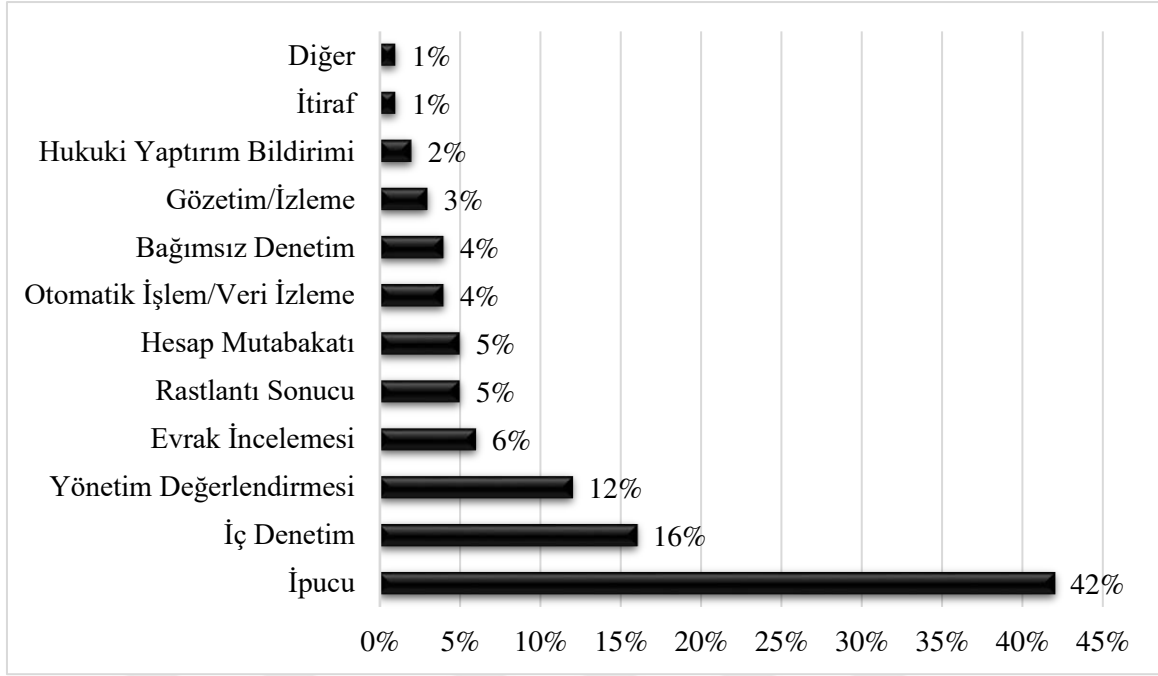
kurulu üyeleri ve finansal raporlama sürecinde yer alan diğer katılımcıların görev ve sorumlulukları değişmiştir (Özçelik ve diğerleri, 2014 s.56).

2.4. Suistimal Risklerini Tespit ve Önleme Teknikleri

Tespit, suistimal vakalarında önemli bir adımdır. Bunun sebebi ise tespit edilme hızı ve tespit edilme şeklinin suistimal büyüklüğüne ilişkin önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Bir başka bakış açısıyla tespit; suistimalin önlenmesi için de önemli bir bileşendir. Çünkü suistimal incelemecileri kendi kurumlarında tespit yöntemlerine ilişkin adımlar atabilmekte; bu durum suistimale dair algıyı geliştirerek potansiyel suistimallerin önüne geçilmesine fırsat tanıyabilmektedir (ACFE, 2022, s.21).

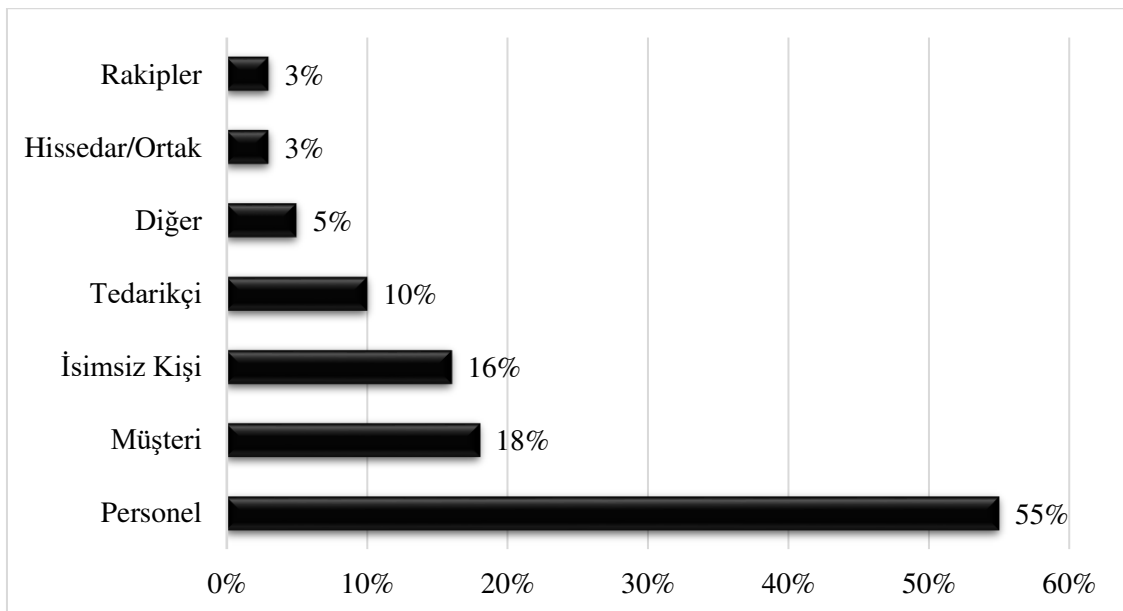
Suistimal gizlidir ve bu nedenle vakaların tespiti oldukça güçtür. İşlemleri desteklemek amacıyla sahte belgeler oluşturulabilir ve meşru belgelerle değiştirilebilir. Suistimal tespit teknikleri ise tüm suistimal vakalarının tespiti mümkün kılmasa da zamanında tespit edilme olasılığını arttırmaktadır. Nereye bakılacağını bilmek ise suistimal tespitinde ilk adımdır. Eylemi gerçekleştirenlerin motivasyonlarını anlamak, risk değerlemesiyle hangi alanlarda suistimal var olma ihtimalinin yüksek olduğunu bilmek, incelenebilecek alanların belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde, potansiyel kırmızı bayrakların farkında olmak da tespiti ilişkin uyarı mahiyeti taşımaktadır (Kenyon & Tilton, 2015, s.233-234).

Suistimalin tespit edilmesinde en temel faktörlerden biri de, en yaygın kullanılan yöntemleri bilmektir. Bu bilgi, etkili tespiti sağlamaktadır. Kuruluşların kullanımına sunulan gelişmiş suistimal tespit tekniklerinin sayısının her geçen gün artmasına rağmen, ACFE 2022 raporunda belirtildiği üzere mesleki suistimalleri keşfetmenin en yaygın yolunun ipuçları olduğu görülmektedir. Şekil 7’de bu raporda yer verilen suistimal tespit yöntemlerinin dağılımı verilmiştir.

Şekil 7: Suistimal İlk Olarak Nasıl Tespit Edilir? (ACFE, 2022)

Şekil 7’de de görüldüğü üzere vakaların %42’si ipuçlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle, ipuçlarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için etkili süreçlerin uygulanması önemli bir önceliktir. Bunun ardından ikinci sırada ise iç denetimin geldiği görülmektedir. İç denetimin suistimalin ortaya çıkarılmasında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Şekil 8’de ise yine ACFE 2022 raporunda yer verilen suistimalin ortaya çıkarılmasında önemli yeri olan ipuçlarının kaynaklarının dağılımı verilmiştir (ACFE, 2022, s.21-22).

Şekil 8: Suistimal Kimler Tarafından Raporlanır? (ACFE, 2022)

Şekil 8’de görüldüğü üzere, tüm ipuçlarının yarısından fazlasının çalışanlardan geldiği, ipuçlarının neredeyse üçte birinin müşteriler, satıcılar ve rakipler dahil olmak üzere dış aktörlerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum, suistimalle mücadele eğitiminin ve belirlenmiş raporlama mekanizmalarına ilişkin iletişimin hem iç personeli hem de dış tarafları hedeflemesi gerektiği gerçeğini güçlendirmektedir (ACFE, 2022, s.21-22).

Suistimal vakalarının sonuçlarının birçok kuruluş için büyük maliyetler haline gelmesi sebebiyle her türlü suistimalle ilişkili doğrudan ve dolaylı maliyetleri azaltmak için suistimal tespit tekniklerinin yanı sıra çok sayıda suistimal önleme tekniği kullanılmaktadır (Bierstaker, Brody, Pacini, 2006, s.523). Bu bağlamda, özellikle suistimal vakalarının önlenmesine, azaltılmasına ve zarar düzeyinin azaltılmasına yönelik olarak proaktif bir yaklaşım benimsenmelidir (Kavut & Adiloğlu, 2017, s.168).

Bilgi sistemleri ve teknolojinin etkin kullanımı da etkili bir suistimalle mücadele programının parçasıdır. Bilgi teknolojisi perspektifinden bakıldığında, bir şirketin sistem ortamı ne kadar karmaşıksa, kuruluşun suistimale karşı duyarlılığı da benzer derecede yüksek olabilmektedir. Bu alanda güvenlik sistemleri, kuruluşların etkin iç kontrol sistemlerinin temelini oluşturarak görev ayrımını sağlamaktadır. Ancak, kimin hangi verilere erişebileceğini belirleyen zayıf yönetim kontrolleri, uygun olmayan erişimlere ve suistimale zemin hazırlayabilmekte ve suistimale yönelik negatif yönlü motive edici faktörlerin devreye girmesine fırsat tanıyabilmektedir (Kenyon & Tilton, 2015, s.238).

Bu çerçevede suistimal tespit ve önleme teknikleri arasında yer alan kırmızı bayraklar, risk değerlendirme, denetim planı, iç kontrol, alo suistimal hatları, bilgi uçurma; teknoloji sınıfında yer alan tekniklerden keşif örnekleme, sürekli denetim, virüs koruması, parola güvenliği, ağ güvenlik dağılımı açıklamalarına kısaca aşağıda yer verilmiştir.

Kırmızı Bayraklar

Alışılmadık veya normal aktiviteden farklılık gösteren bir dizi durum, kırmızı bayrak olarak adlandırılmaktadır. Kırmızı bayraklar suçluluğa veya masumiyete ilişkin bir gösterge olmamakla birlikte; uyarı mahiyeti taşımaktadır. Bir başka deyimle, kırmızı bayraklar bir sıradışılık olduğunu ve daha fazla araştırma gerektiğini vurgulamaktadır (Dinapoli, 2010, s.3). Rehberlik niteliği taşıyan kırmızı bayraklar, suistimale işaret eden sinyallerin takip edilmesini

sağlayarak ve standarda aykırı hususları göstererek suistimal riski içeren alanların tespitine imkan tanımaktadır (Kıvraklar & Ersoy, 2023, s.306).

Suistimalin temel kırmızı bayrağı, en geniş tanımıyla öngörülebilecek davranışlardan sapma, yersizlik olarak tanımlanabilecek anormalliklerdir. Kişinin mevcut imkanlarının ötesinde yaşaması veya daha genel olarak faaliyetlerindeki ani değişiklikler gibi olağandışlıklar davranışsal anormalliğe örnek olarak verilebilir. Öte yandan kişinin geliriyle orantısız, lüks bir hayat sürmeye başlaması, suistimal eylemini gerçekleştirdiğini kesin olarak göstermese de ihtimali akıllara getirmektedir.

Farklı bir açıdan bakıldığında, anormallikler istatistiksel nitelikler de taşıyabilmekte; hisse fiyatlarındaki açıklanamayan dramatik değişiklikler, kişinin kredi kartındaki olağandışı faturalandırma düzenleri vb. tutarsızlıklar da suistimalin göstergesi olabilmektedir. Zayıf liderlik, dış gözlemcilere yönelik şeffaflığın sağlanamaması ve kurum içi yetersiz aktarım gibi geleneksel standartlardan sapmalar da organizasyonel anormalliklerden birkaçı olarak ifade edilebilir (Grabosky & Duffield, 2001, s.2).

Risk Değerlendirme

Suistimal riski değerlendirmesi, yönetim için işletmenin suistimale karşı duyarlılığını değerlendirerek sürecin temelini oluştururken, denetim açısından ise prosedürlerin yapısını ve zamanlamasını belirlemektedir. Bu süreç, finansal tablolarındaki suistimallere odaklanan geleneksel yaklaşımlardan daha geniş bir perspektif sunarak, şirket faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek tüm faktörlerin analizini içermektedir (Kaban, Gül, Eryılmaz, 2018, s.60-61). Şirketin itibarına etki edebilecek olaylara açıklık getirmek, cezai veya hukuki sorumluluklara sebebiyet veren durumları belirlemek ve maddi zararlara neden olabilecek farklı senaryoları tanımlamak; değerlendirme sürecinin ana amaçları olarak listelenebilmektedir (Frank, 2004, s.40).

Finansal raporlama suistimallerinde risk değerlendirme süreci, temelde suistimalin olasılığı ve büyüklüğü olmak üzere iki açıdan değerlendirilmektedir. Suistimal olasılığı, şirketin sektörü ve operasyonel ortamı bağlamında incelenmekte; bu çerçevede bazı sektör ve endüstriler, belirli suistimal türlerine karşı daha duyarlı olmaktadır. Suistimalin büyüklüğü ise, şirketin mali performansı ve durumu üzerindeki potansiyel etkisine göre değerlendirilmektedir.

Potansiyel suistimal türlerini ve bunların gerçekleşme ihtimalini doğru bir şekilde belirlemek için iş modelinin ve kurumsal ortamın detaylı bir şekilde anlaşılması gerekmektedir (Dorminey, Fleming, Kranacher, Riley, 2012, s. 574).

Risk değerlendirme süreci genellikle beş basamaktan oluşmaktadır (ACFE, 2009, s. 20; KPMG, 2006, s.10):

- Suistimal unsurlarını belirleme (baskı, fırsat ve rasyonelleştirme vb. unsurlar)
- Potansiyel suistimal planlarını belirleyerek riskleri önceliklendirme,
- Halihazırda uygulanan kontrolleri potansiyel suistimal planları ile eşleştirerek zayıf noktaları tespit etme,
- Suistimal önleme ve tespit tekniklerinin etkin olup olmadığını değerlendirme,
- Değerlendirme bulgularını belgelendirme ve raporlama.

Denetim Planı

Suistimalin tespit edilmesinde önemli bir husus da mevcut sistemde önemli yanlışlıklara yol açabilecek güvenlik açıklarının ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak şekilde tasarlanmış bir denetim planı oluşturmaktır (Dorminey ve diğerleri, 2012, s.573). Öte yandan analitik prosedürlerin uygulanması, denetim testlerinin kullanılması, gözlem ve incelemelerle soruşturma yapılması gibi tespit teknikleri de bulunmaktadır. Bahsi geçen tespit teknikleri, suistimalin tespit edilmesinde istenen sonuca ulaşmak için aşağıda özetlenen belirli prosedürlere ve tutumlara dayanmaktadır (Kenyon & Tilton, 2015, s.233-234);

- Tüm prosedürler mesleki şüphecilik tutumuyla gerçekleştirilmelidir.
- Belgelerin incelenmesi sırasında sahte belge olasılığı da dahil olmak üzere aldatma teknikleri göz önünde bulundurulmalıdır.
- Düzensizliklerin olası göstergeleri olan kırmızı bayraklar iyi bir şekilde anlaşılmalı ve söz konusu tehlikelere karşı tetikte olunmalıdır.
- Denetim sorumluluklarını yerine getirirken daha fazla belge istenmelidir.
- Güvenilmeli; fakat her zaman doğrulanmalıdır.

İç Kontrol

Tespit ve önlem politikalarında ön plana çıkan bir diğer teknik ise bu sorumluluğu üstlenen uygun bir iç kontrol sisteminin kurulmasıdır. İç kontrol, yetkilerin ayrılığı ilkesine saygı göstermeye, personeli nitelikleri açısından incelemeye, muhasebe verilerini fiziksel varlıklarıyla karşılaştırmak için kamu kaynaklarına erişime, özellikle finansal raporlama sürecinde yetkili pozisyonlarda gerekli araştırmaları yapmaya odaklanmalıdır. Suistimali önlemeye ilişkin bir diğer önemli husus, suistimal eylemini gerçekleştiren kişilere yönelik tutarlı tutumlar sergilenmesidir. Bu sayede personele, olası bir suistimal eylemine karışmanın sonuçlarının neler olabileceği ve etkili kontrol ve risk yönetimi sistemi sayesinde suistimal tespitinin kesin ve kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Bu tutum ve sonrasındaki tepki, potansiyel suistimal faillerinin çoğunun caymasına yol açabilmekte; aynı zamanda çalışanlara, şirketteki pozisyonları ne olursa olsun, tüm suçlulara eşit davranılacağını göstermektedir (Petraşcu & Tieanu, 2014, s. 495).

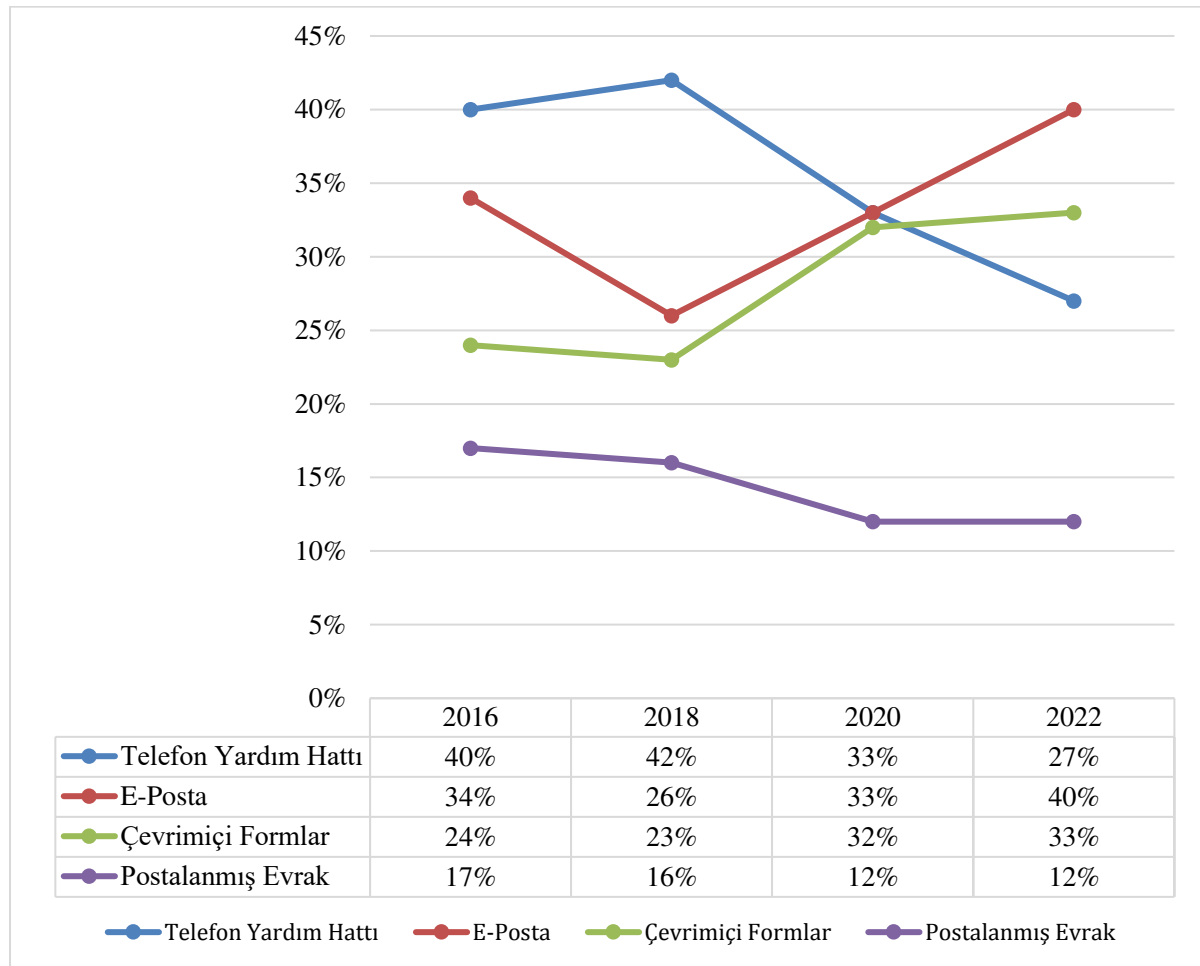
Alo Suistimal Hatları

Alo suistimal hatları, ihbarcı olmanın getirdiği endişe olmadan çalışanların gizli bilgileri rapor etmelerine olanak tanıyarak suistimal vakalarını tespit etmeye yönelik kurumlar için maliyet etkin bir çözüm sunmaktadır. Bu hatlara yönelik hizmetler, kuruluş içinde veya üçüncü taraf bir sağlayıcı tarafından sağlanabilmektedir. Örneğin, ACFE tarafından sunulan abonelik tabanlı bir suistimal hattı hizmeti bulunmakta olup, hatta yapılan tüm çağrılar hızla ele alınmakta ve sonuçlar genellikle iki ila üç gün içinde müşteri kuruma iletilmektedir. Bu yöntem, yalnızca suistimal faaliyetlerini tespit etmek için etkili bir araç olarak hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda caydırıcılığı da artırmaktadır. Bu tür bir raporlama mekanizmasının varlığı, potansiyel suçlular arasında, yakalanma riskinin artması nedeniyle suistimal faaliyetlerine katılmadan önce iki kez düşünmelerine sebebiyet vermektedir (Bierstaker ve diğerleri, 2016, s.523-524).

Bilgi Uçurma

En yararlı suistimal tespit kaynaklarından biri de ihbarcıların sağladığı bilgilerdir (Dye, 2007, s.13). Bilgi uçurma (whistleblowing), örgüt içinde yasa dışı veya etik dışı davranış ve eylemlerin, bilgiye sahip olan çalışanlar veya paydaşlar tarafından, sorunları çözme yetkisine sahip iç veya dış otoritelere bildirilmesi süreci ve olumsuzlukları önleme ve müdahale etme

amacını taşımaktadır (Mercan, Altınay, Aksanyar, 2012, s. 171). Şekil 9’da yıllara göre ihbarcıların hangi raporlama mekanizmalarını kullandığı verilmiştir.

Şekil 9: İhbarcılar Hangi Raporlama Mekanizmalarını Kullanır? (ACFE, 2022)

Şekil 9’a göre 2016 yılında suistimali bildirmek için raporlama mekanizmasının kullanıldığı durumlarda, ihbarcılarının en sık kullandığı mekanizmaların başında telefon hatlarının olduğu görülürken, zamanla telefon yardım hattı kullanımının önemli ölçüde azaldığı, e-posta ve web tabanlı/çevrimiçi raporlamanın telefon yardım hatlarının önüne geçtiği görülmektedir. İhbarcılarının tercih ettiği suistimal ihbar yöntemlerinde, çevrim içi ve elektronik formların gelişmekte olduğu söylenebilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, kuruluşların suistimali bildirmek için birden fazla kanal bulundurması gerektiği de vurgulanmaktadır (ACFE, 2022, s.26).

Bierstaker ve arkadaşları (2006) tarafından yürütülen anket çalışması kapsamında ise 86 muhasebeci, iç denetçi ve sertifikalı suistimal uzmanından yanıtlar toplanmış ve suistimali

önleme ve tespit etme yöntemlerini kullanım durumlarına ve etkinlik değerlendirmelerine odaklanılmıştır. Söz konusu tekniklerin kullanımı incelendiğinde; suistimal mağduru olmayan kuruluşların; davranış kuralları veya suistimal raporlama politikaları gibi soyut önleme araçlarına daha fazla güvenme eğiliminde iken, suistimale maruz kalanların, ihbar politikaları ve suistimal önleme ve tespit eğitimi gibi daha somut önlemler uygulamaya koyduğu görülmüştür (Bierstaker ve diğerleri, 2006, s.523).

Parola Koruması

Bilgisayar ağına veya ilgili verilere yalnızca meşru kullanıcıların erişebildiğinden emin olmaya yönelik oluşturulan parola korumaları, en eski savunma hattı olmasının yanı sıra en etkili ve verimli yöntem olma özelliğini de taşımaktadır. Halihazırda teknolojik ilerlemeler, biyometrik özellikleri (örneğin ses izleri, parmak izleri, retina desenleri ve dijital imzalar gibi) kullanarak yeni şifre koruma yöntemlerini geliştirmektedir. Bu yeni parola koruma biçimlerinin yakın gelecekte uygun maliyetli hale gelmesi olasıdır (Bierstaker ve diğerleri, 2006, s.525).

Güvenlik Duvarları

Yetkisiz erişime yönelik oluşturulan kontrol yöntemlerinden biri de yazılım ve donanım düzeyinde kullanılabilen güvenlik duvarlarıdır. Yazılım düzeyinde, internetle ilgili yazılım programları (tarayıcılar, e-posta vb.) ile koordine edilebilecek belirli programlar, aktarılan verileri korumak için kullanılabilmektedir. Donanım güvenlik duvarları veya yönlendiricileri ise, bir kuruluşun internet bağlantısını bulmasını engellemektedir. Bu cihazlar, internet bağlantısını temsil eden IP adresini gizlemekte ve böylece bilgisayar korsanları tarafından bulunamamakta ve erişilememektedir (Gerard ve diğerleri, 2004, s.41).

Keşif Örneklemesi

Nitelik örneklemesinin bir türü olan keşif örneklemesi, belirli bir ..karakteristiğe veya niteliğe sahip olan bir popülasyonun yüzdesini tahmin etmenin istatistiksel bir yoludur. Bu örneklem türü, sıfır beklenen hata oranına dayanmakta ve suistimal göstergesi olan herhangi bir hatayı tespit etmenin istendiği durumlarda kullanılmaktadır. Numunede önemli bir vaka

tespit edilirse, numune alma süreci durdurulmakta ve suistimal göstergeleri araştırılmaktadır (Bierstaker ve diğerleri, 2006, s.526).

Sürekli Denetim

Bir kurumun denetimiyle ilgili denetçilerin yazılı güvence sağladığı sürekli denetim metodolojisi, elektronik ortamda gerçekleştirilmekte olup, bu yöntemde dijital analiz araçları ve teknikleri kullanılmaktadır. Bu yöntemde, kayıtların tamamı hızlı ve kolayca analiz edilebilmekte ve bilgisayar sistemleri kullanılarak denetim testlerinin gerçekleştirilmesi sebebiyle, büyük veri kümeleri üzerinde denetim prosedürlerinin kısa sürede tekrarlanması mümkün olabilmektedir (Hazar, 2021, s.266).

Virüs Koruması

Bir bilgisayara virüs bulaştığında, çeşitli türlerde ve seviyelerde hasarlar meydana gelebilmektedir. Bazı virüsler, bilgisayarın sabit diskindeki tüm dosyaları yok edebilmekte ve bu durum, önemli bir veri kaybına yol açabilmektedir (Hillison ve diğerleri, 1999, s.360). Özellikle anti-virüs programları, işletim sistemini virüslerden, casus yazılımlardan, bilgisayar korsanlarının saldırılarından ve değerli kişisel verileri çalmak veya yetkisiz erişimlerden korumak için özel olarak tasarlanmış programlar olarak tanımlanmaktadır. Yavaş performans gibi olağandışı bilgisayar etkinliklerini tanımlamak için dosyaları taramakta ve kötü amaçlı yazılımları tanımlayarak silmektedir (Rohith & Kaur, 2021, s.433).

2.5. Suistimal Farkındalığı

Suistimal farkındalığı, suistimali önleme stratejilerinden biri olup; suistimal vakalarının önlenmesinin önemi hususunda farkındalık yaratma çabası olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram; suistimalin etkileri, tehlikeleri ve türleri hakkında farkındalığı içermekte, suistimal risklerinin önlenmesi ve tespit edilmesine ilişkin kişilerin görevlerini bilmesini sağlamaktadır (Ramadhan, 2022, s.216).

Suistimal farkındalığı, suistimal vakalarının kritik bir sorun olduğunun farkında olunması; bir başka deyişle önemli ve yaygın bir risk olduğunun kabul edilerek söz konusu

risklerin yönetilmesi ve çözümlenmesi gereken bir problem olarak algılanmasıdır. Suistimale ilişkin risk yönetim sürecinin en mühim unsuru olarak vurgulanan suistimal farkındalığının sağlanmasına ilişkin olarak kurumlar içerisinde farklı teknikler uygulanmakta; özellikle çalışanları merkeze alan eğitimler kritik rol oynamaktadır.

Bu eğitimler, suistimale karşı kurum kültürünü de güçlendirmekte ve suistimale mücadelede çalışanları daha aktif hale getirmektedir. Aynı zamanda suistimal riskini güncel tutabilmek adına suistimale ilişkin bilinci ve algıyı; dolayısıyla suistimal farkındalığını arttırmak amacıyla belli aralıklarla suistimale dair toplantılar düzenlenerek risk değerlendirmeleri yapılabilmektedir. Suistimal denetimi de söz konusu kavram ile yakın ilişki içerisinde. Nitekim farkındalığın yeterli düzeyde olmaması durumunda, suistimal kurbanları da fark edilememekte ve suistimal denetimlerinin başarısı da olumsuz etkilenmektedir.

Suistimal farkındalığını artırmak için farkındalık eğitimlerinin yanı sıra etik kurallar, kurum politikaları/prosedürleri ve ihbar hatları gibi çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Son yıllarda, dijitalleşmenin artmasıyla internet de bu amaca yönelik etkin bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnternetin artan kullanımı, suistimal olaylarının raporlanması konusunda farkındalığı arttırmakta ve potansiyel suistimallerin azalmasına katkı sağlamaktadır. Bu da suistimal olaylarının daha kolay tespit edilmesine ve kurumlardaki suistimal vakalarının daha doğru tahmin edilmesine yardımcı olmaktadır (Bircan ve Türel, 2023, s.119-122).

Bir başka açıdan bakıldığında; suistimal riskini değerlendirebilmek için de suistimalin varlığına ilişkin yeterli farkındalık düzeyine sahip bir yönetim kademesi olması gerekmektedir. Bu durum, gelecekte ortaya çıkabilecek suistimal vakalarının önlenmesi ve tespitine ilişkin çeşitli politikaların planlanabilmesi açısından da önem arz etmektedir (Flowerastia, Trisnawati, Budiono, 2021, s. 236).

BÖLÜM 3: İÇ DENETİM VE SUİSTİMAL

3.1. İç Denetim

İç denetim, tarihî kökenleri eskiye dayanmakla birlikte, modern biçimde 20. yüzyılın başlarından itibaren önem kazanmış bir süreçtir. Bu faaliyet, örgüt içinde görev yapan nitelikli uzmanlar tarafından yürütülen, örgütün mevcut faaliyetlerini değerlendiren ve yönetim kararlarında rehberlik ederek çözüm önerileri sunan bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. Öte yandan iç denetim, sadece finansal olayları değil, örgütün mali ve mali olmayan tüm faaliyetlerini kapsayan, geniş bir denetim yelpazesi sunmaktadır. Örgüt içi kontrollerin etkinliğini ölçmekte ve bu kontrolleri değerlendirmekte, böylece kritik bir yönetim kontrol aracı işlevi görmektedir (Aslan, 2010, s.66).

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'ne göre iç denetim şu şekilde tanımlanmaktadır: İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (IIA, 2019, s.2). Öte yandan iç denetim; kurumların risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerini sistemli ve disiplinli bir şekilde değerlendirip geliştirerek, hem özel sektörde hem de kamu sektöründe kurumun hedeflerine ulaşmasına destek olan vazgeçilmez bir disiplindir (Aslan, 2010, s.67).

İç denetim bağlamında güvence ve danışmanlık olmak üzere özellikle iki kavram ön plana çıkmaktadır. İç denetim faaliyeti, organizasyonun iyi yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerinin etkinliği ve uygunluğu üzerine yönetime objektif bir güven sunmaktadır. Ayrıca, bilgilerin doğruluğu ve tamamlığı, kurum varlıklarının korunması ve faaliyetlerin etkin, ekonomik, verimli ve mevzuata uygun olarak yürütülüp yürütülmediği konusunda hem iç hem de dış paydaşlara da makul güvence vermektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, t.y.).

Genel itibarıyla iç denetimin ana amaçları aşağıda sıralanmaktadır (Uyar, 2009, s.61).

- Faaliyetlerin performans ve etkinlik açısından iyileştirilmesi, işletme operasyonlarının düzgün ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi.

- İşlem ve faaliyetlerin işletmenin belirlediği politika ve kurallara uygunluğunun denetlenmesi, bu işlemlerin hedefler, planlar, stratejiler ve yasal gerekliliklere uygun olarak düzenlenmesi ve uygulanması.
- İşletme kaynaklarının etkin kullanımının teşvik edilmesi, bu kaynakların korunması ve güvenliğinin sağlanması.
- Bilgi akışının doğruluğunun, tamamlığının ve erişilebilirliğinin garanti altına alınması.
- Muhasebe ve iç kontrol mekanizmalarının yeterliliğinin ve etkinliğinin analizi, risklerin minimize edilmesi ve yönetilmesi.
- Muhasebe işlemlerinin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak sürdürülmesinin sağlanması.
- İşletmede potansiyel veya mevcut hataların ve dolandırıcılıkların tespit edilmesi ve bunların engellenmesi.
- Varlıkların fiziksel koşullarının kayıt sistemleriyle uyumunun sürekli gözetimi.
- Yönetim ekibine destek olunması ve üst düzey yöneticilere danışmanlık hizmeti verilmesi.
- Özelleşmiş konularda detaylı incelemelerin gerçekleştirilmesi.
- Denetim işlemleri sonucunda finansal tasarrufların elde edilmesi.

Kurumsal iç denetim sistemlerinin kurulmasının temel sebeplerinden biri de suistimali engellemektir. İç denetçiler, suistimali önlemeye yönelik tedbirlerin uygulanması konusunda tavsiyelerde bulunabilmekte ve denetim süreçlerinin tasarımına katkı sağlayabilmektedir. Vakalar genellikle kurum içindeki denetim mekanizmalarını aşarak gerçekleştirilmekte; bu nedenle çoğunlukla üst düzey yöneticiler tarafından yapılmaktadır. Bu kesim unvanlarından doğan yetki ile denetim sistemlerini atlayabilmekte veya sistemdeki açıkları tespit edebilmektedir. Bu tür sorunları önlemek amacıyla, iç denetim sistemlerinin oluşturulmasında iç denetçilerin sürece dahil edilmeleri ve denetimlerin uzman onayı alması gerekmektedir (Bozkurt, 2011, s.418).

Söz konusu vakaların yaşanmaması, kurumlarda güven, sosyal sorumluluk, sadakat, imaj ve iş ahlakı gibi konseptlerin anlaşılması ile sürdürülebilecektir. Bu nedenle, iç denetim bu konseptlerin kurumlarda var olmasını ve kontrol altında tutulabilmesini sağlayacak standartları oluşturmada öncü rol oynaması gereken önemli bir aktördür (Mercan ve diğerleri, 2012, s.175).

3.2. İç Denetim ve Suistimal Bağlamında İlgili Standartlar

UMUÇ Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi Uygulama Rehberinde yer alan Standart 1210 - Yeterlilik ve uygulama rehberi iç denetçiler için nitelikleri ve bu nitelikleri nasıl edineceklerini ve sürdüreceklerini açıklamaktadır. Standart 1210.A2 ise suistimal özelinde iç denetimin yeterliliğini nitelendirmektedir (IIA, 2019, s.3). IIA Mesleki Uygulama Çerçevesi kapsamında, Uluslararası İç Denetim Standartları'nın yeterlilikle ilgili bölümü (1210.A2) iç denetçilerin suistimal risklerine ve bu risklerin kurum içindeki yönetim biçimini değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmalarını vurgulamaktadır. IIA perspektifine göre, iç denetimin suistimale ilişkin görev ve rolü; suistimal risklerini tespit etmek, önlemek, izlemek ve denetimler ile soruşturmalarda bu risklere etkili bir şekilde yaklaşmaktır.

IIA tarafından hazırlanan pozisyon raporunda da belirtildiği üzere “İç denetim, kurum içerisinde suistimal riskinin nerede mevcut olduğunu değerlendirmeli ve o alandaki kontrolleri denetleyerek suistimalin gerçekleşme potansiyelini ve kurumun suistimal riskini nasıl yönettiğini (Standart 2120.A2) risk değerlendirmesi ve denetim planlaması aracılığıyla değerlendirerek gereken uygun cevabı vermelidir. Kurum içerisinde suistimal eylemlerinin yapılmasını önlemek doğrudan doğruya iç denetimin sorumluluğunda değildir. Bu sorumluluk, birinci savunma hattı olarak kurum yönetimine aittir.” (IIA, 2019, s.1-2).

Amerika Birleşik Devletleri'nin en yüksek denetim kurumu olan ve hem federal hem de eyalet denetçileri için standartları belirleyerek kılavuz rolü üstlenen GAO (U.S. Government Accountability Office) tarafından hazırlanan Genel Kabul Görmüş Kamu Denetim Standartları [Generally Accepted Government Auditing Standards (GAGAS)]'na göre suistimal hileli davranışlar veya kasıtlı yanlış beyanlar yoluyla kıymetli şeyler elde etmek olarak tanımlanmakta ve objektif bir konu olmaması sebebiyle denetçinin tespiti beklenmemektedir. Fakat denetçi suistimal olasılığına karşı bilinçli ve hazır olmak durumundadır.

Denetçiler, denetim hedefleri doğrultusunda önemli suistimal belirtileri elde ettiklerinde, suistimalin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek amacıyla denetim kapsamını genişletmeli ve eğer tespit edilirse, suistimalin denetim bulgularına olan etkisini değerlendirmelidir. Özellikle bahsi geçen riskleri yönetmeye yönelik nasıl bir yöntem uyguladığını, kontrolleri hangi ölçüde kullandığını, suistimale ilişkin tespit, önleme veya

Çalışanların i kontrolü etkisiz kılma risklerini önlemek için uygulanan iç kontrol sistemini irdeleyerek değerlendirmelidir.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB-International Auditing and Assurance Standards Board) tarafından yayımlanan Uluslararası Denetim Standartları kapsamında (ISA 240) ‘Mali Tablo Denetimlerinde Denetçilerin Suistimali Dikkate Almalarına İlişkin Sorumlulukları’ bölümü bulunmaktadır. Bu bölüme göre suistimalin önlem ve tespitine ilişkin ana sorumluluk yönetim kademesine verilmiş olup; denetçiler makul güvence sunmak amacıyla denetimleri planlamalı ve hayata geçirmelidir. Söz konusu standarda göre suistimal riskini değerlendirmek meslek şüpheciliği gereğinde bulunmalıdır. İ kontrolün suistimal risklerini tespit ve önlemedeki etkisi de değerlendirme altına alınmalıdır.

Türkiye’de kamu iç denetçilerine ilişkin 5018 Sayılı Kamu Mal Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 64. maddesinde i denetçilerin görevleri vurgulanmakla birlikte; suistimale ilişkin olarak “Denetim sırasında veya denetim sonuçlarına göre soruşturma açılmasını gerektirecek bir duruma rastlandığında, ilgili idarenin en st amirine bildirmek.” ifadesine yer verilmektedir. Ek olarak, suistimal eyleminin tespit edilmesi halinde inceleme yürüterek inceleme raporu hazırlayabileceği de belirtilmektedir (Yivli, 2021, s. 105-119).

3.3. İ Denetçilerin Suistimale İlişkin Rol ve Sorumlulukları

Uluslararası İ Denetçiler Enstitüsü (IIA) tarafından da belirtildiği üzere; “asli görevi suistimali tespit etmek ve incelemek olan bir kişinin uzmanlık derecesine, i denetçinin sahip olması beklenmemektedir. Söz konusu soruşturmalarda görev alabilecek en iyi kişi bu hususta deneyimli olanlardır. İ denetçi suistimale işaret edebilecek gündemi tespit etmek adına veri setlerini analiz etme konusunda uzmanlığını kullanmalıdır. Suistimalin herhangi bir kurum tipine özgü olmaması ve kurumların karşılaştığı en yaygın yönetişim sorunu olması sebebiyle tüm kurumların suistimale ilişkin prosedürlerini açıklayan bir nleme planı mevcut olmalıdır.” İç denetimin rol ve görevi de açıkça bu planda tanımlanmalıdır.

Operasyonel açıdan, iç denetim faaliyeti:

- Suistimal yapılmış olabileceğine işaret eden kırmızı bayrakları tespit edebilmek ve görebilmek.

- Suistimal eyleminin özelliklerini ve suistimal yapmak için kullanılan teknikleri ve çeşitli farklı suistimal planları ve senaryolarını anlayabilmek.
- Suistimal göstergelerini değerlendirebilmek ve başka bir tedbire daha gerek olup olmadığına ya da bir soruşturmanın tavsiye edilmesinin gerekip gerekmediğine karar verebilmek.
- Suistimali önlemek veya tespit etmek amacıyla kullanılan kontrollerin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirebilmek için suistimal konusunda yeterli bilgiye sahip olmalıdır.

İç denetim, suistimal eyleminin gerçekleşmesi halinde, kontrollerin başarısızlık sebeplerini analiz etmeli ve bu doğrultuda geliştirme-iyileştirme imkanlarını belirlemelidir. Bağlı bulunan kurum bünyesindeki diğer hata veya uyumsuzluk ihtimalleri de göz önünde bulundurularak güvence sağlama hususu muhtemel faydalara nazaran yeniden değerlendirilmelidir. Bazı kurumlar özelinde suistimal farkındalığı ve tepki mekanizmaları mevcuttur ve bu bağlamda iç denetim suistimali soruşturabilmektedir.

Soruşturma gerektiği durumlarda; iç denetçilerin mesleki sorumluluk ve görevlerini icra edebilmek adına gerekli beceri ve deneyime sahip olması gerekmekte ve azami mesleki özen ve dikkati sergilemelidir. Bu esnada soruşturmaya konu delillerin tehlikeye atılmaması önem arz etmektedir. Yeterli durumda olunmadığı dönemlerde, iç denetçi farklı disiplinlerden -hukuk danışmanları, suistimal inceleme uzmanları, adli bilişimciler vb. uzmanlar- yararlanmaya gerek olup olmadığına ilişkin karar almalıdır.

İç kontrol prosedürlerinin uygunluğu, suistimalle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. İç denetimin kurumun özel ve hassas bilgilerine sahip olmasından ötürü suistimal tespitinde boşluk ve eksiklerin anlaşılmasına yönelik ortak bir güvence anlayışının kurgulanması önemlidir. Suistimal soruşturmaları iç denetim becerileri arasında yer almamakla birlikte; iç kontrole ilişkin güvence hizmetlerini sağlayarak suistimali önleme çalışmalarına destek sağlamalıdır (IIA, 2019, s. 2-3).

Tüm suistimal vakalarında ortak payda “fail” olmakla birlikte; niteliği hakkında ne kadar çok şey öğrenilirse iç denetçinin suistimali önlemeye yönelik rolünün yerine getirilmesi de o derecede mümkün olmaktadır. Suistimale ilişkin iç denetçiler kontrol ortamını değerlendirmeli, sinyalleri doğru tanımlamalı, sebebiyet verebilecek zayıflıkları tespit etmeli,

vakalara ilişkin olarak yönetimle iletişime geçmeli ve faillerin kovuşturulmasına yardımcı olmalıdır (Hillison ve diğerleri, 1999, s.353).

Suistimale ilişkin ana sorumluluk yönetim kademesine ait olmakla birlikte; iç denetçiler dolaylı olarak sorumluluk sahibidir. Tepe yönetimin görev ve sorumluluklarına dair çabanın değerlendirilmesi ve gözetilmesinden ise denetim komitesi sorumlu pozisyonudur. İç denetim ise bu aşamada denetim komitesinin kurum bünyesindeki icra birimi pozisyonunda bulunmakta; risk yönetim süreçlerindeki etkinliği, kontrol sistemlerinin uygulamadaki değerlendirmelerini yaparak ve kontrol yapılarını tasarlayarak yönetim kademesine en büyük desteği sağlamaktadır (Tapkan, 2020, s.53).

Risk uyum politikalarının ve prosedürlerinin oluşturulması, raporlanması ve bu politika ile prosedürlere uyum sağlanması, kurumda iç denetim fonksiyonunun temel görevleri arasında yer almaktadır. Ek olarak iç denetim, suistimal risklerinin önceden önlenmesi ve tespit edilmesi amacıyla etkili bir yardımcı rol oynamalı ve suistimal denetiminde destek sunmalıdır. Bu bağlamda, risk uyum politika ve prosedürlerinin suistimal risklerini tanıma ve ortaya çıkarmaya yönelik prosedürlerle entegre edilmesi, iç denetim fonksiyonunun suistimal denetimi çalışmalarına destek sağlamasını güçlendirecektir (Bircan, 2022, s.53).

Bu çerçevede, verimli bir iç denetim ekibinin performans izlemesi ve gözlemlemesi, şirketin deneyimleri doğrultusunda değerli bilgiler sağlayarak, potansiyel suistimal olasılıklarını değerlendirmeye ve bu risklere karşı alınabilecek önlemler konusunda rehberlik etmeye yardımcı olmaktadır. İç denetim, sadece suistimal eylemlerini tespit etme konusunda değil, aynı zamanda bu eylemlerin ortaya çıkmasını önleme konusunda da caydırıcı bir rol oynamaktadır (Eres, 2013, s.63).

Tüm bu konular çerçevesinde iç denetçilerin suistimal konusunda yüksek bilinç düzeyi ile suistimal konusunda asıl sorumluluğu olan yönetime önemli katkıları olacağı açıktır. Ayrıca standartlar ile açıkça belirtilmemiş olsa da, suistimali önleme yetki ve sorumluluğu olmamasına karşın, suistimal risklerine işaret eden faktörleri iyi okuyabilmesi, bu işaretlere yönelebilmek için de farkındalığının yüksek olması beklenmektedir.

BÖLÜM 4: ANKET UYGULAMASI

4.1. Uygulamanın Konusu

İç denetçilerin suistimal tespit ve önleme sürecinde önemli rolleri olduğu literatür ile desteklenmektedir. Bunun yanında suistimal farkındalığının da etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma kapsamında anket yöntemi ile veri toplanmış ve analizler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, suistimal sürecinde önemli yeri olan iç denetçilerin farkındalık düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra ilgili hipotezler test edilmiştir. Katılımcıların görüşleri ile çalışma argümanlarını desteklemek ve zenginleştirmek mümkün hale gelmiş ve ilişkili faktör ve değişkenlerin değerlendirilmesine imkan sağlanmıştır. Söz konusu çalışmanın çıkış noktası, suistimal farkındalığına ilişkin yalnızca iç denetçiler özelinde herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olmasıdır.

Bu çalışmada iç denetçilerin suistimal farkındalık düzeylerini ölçümlemek ve buna etki eden faktörleri belirlemek amacıyla anket formu tasarlanmış ve iç denetçilere uygulanmıştır. Bunun yanında suistimal tespit ve önleme tekniklerinin de etkisi ve etkinliğinin araştırılması amaçlanmıştır.

4.2. Anket Formu

Anket formu, demografik profil, suistimal farkındalığı, suistimal önleme ve tespit tekniklerinin kullanım durumu, suistimal tespit ve önleme tekniklerinin etkinliği, teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin etkinliği olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Söz konusu anket soruları oluşturulurken Othman ve arkadaşları (2015), Siregar ve Tenoyo (2015), Bierstaker ve arkadaşları (2006) tarafından yürütülen çalışmalar esas alınmıştır.

Othman ve arkadaşları (2015) Malezya'daki dokuz kamu sektörü kuruluşu ve altı yüksek öğretim kurumunda görev alan muhasebeciler ve iç denetçilerle bir anket uygulaması yaparak kamu sektörü çalışanlarının suistimal konusundaki farkındalığını belirlemeyi, Malezya'daki kamu sektörü kuruluşlarında suistimal tespit ve önleme tekniklerinin varlığını

incelemeyi ve muhasebecilerin ve iç denetçilerin bakış açılarına dayalı olarak suistimalin tespit edilmesi ve önlenmesine yönelik teknoloji kullanımını incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, 51 katılımcıya ilk olarak demografik profile yönelik sorular yöneltilmiş, ardından suistimal farkındalık ölçeğinin cevaplandırılması istenmiş ve iki ayrı bölümde olmak üzere 5’li likert ölçek ile suistimal tespit ve önleme tekniklerinin ve teknoloji temelli tekniklerin değerlendirilmesi istenmiştir.

Suistimal farkındalık ölçeği kapsamında faydalanan bir diğer çalışma ise Siregar ve Tenoyo’ya (2015) aittir. Siregar ve Tenoyo (2015), araştırmanın evrenine büyük firma çalışanlarının dahil edildiği bir çalışma yürüterek, karmaşık işlemler yapma eğiliminde olmaları sebebiyle suistimal risklerine karşı daha duyarlı olabileceklerinin ve katılımcıların suistimal farkındalığı konusunda daha doğru yanıtlar verebileceğinin altını çizmiştir. Şirket çalışanları, mali müşavir ve denetim komitesi üyeleri olmak üzere 67 kişi anket çalışmasına katılım sağlamıştır. Kullandıkları anket formu; demografik profil ve suistimal farkındalığı olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Suistimal farkındalığı bölümünde, 5’li likert ölçek ve sıralama soruları gibi farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında Siregar ve Tenoyo (2015) tarafından tasarlanan anket formunun özellikle suistimal farkındalığı bölümünden faydalanılmıştır.

Bierstaker ve arkadaşları (2006) tarafından yürütülen anket çalışması kapsamında ise 86 muhasebeci, iç denetçi ve sertifikalı suistimal uzmanından alınan yanıtlar çerçevesinde, suistimali önleme ve tespit etme yöntemlerini kullanım durumlarına ve etkinlik değerlendirmelerine odaklanılmıştır. Teknoloji temelli teknikler ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Tez çalışmasının veri toplama bölümünde kullanılan anket formunda 60 soru yer almaktadır. İlk bölüm olan demografik profil kısmında cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi, lisans mezuniyeti, toplam mesleki deneyim, denetim alanında mesleki deneyim, sektör, sektör alanı ve sertifikasyon olmak üzere 9 soruya yer verilmiştir. Suistimal farkındalığı bölümünde ise, suistimal farkındalık göstergelerine ilişkin 11 durum derlenmiş ve katılımcıların görüşleri 5’li likert ölçeğinde alınmıştır.

Uygulanan anket formunun suistimal önleme ve tespit tekniklerinin kullanım durumunun alındığı bölümde, anket kapsamında yer verilen 15 tekniğin katılımcıların kurumlarında kullanılıp kullanılmadığı bilgisi, “evet”, “hayır” ve “fikrim yok” olmak üzere üç seçenekleriyle alınmıştır. Bir sonraki bölümde ise 5’li likert yapıda tasarlanan sorular ile

katılımcılar tarafından bu tekniklerin kendi kurumlarında etkin kullanılma düzeyi değerlendirilmiş, “fıkrım yok” seçeneği de ayrıca eklenmiştir. Beşinci bölümde teknoloji temelli tekniklerin kurumda kullanılıp kullanılmama durumu, altıncı bölümde ise bu tekniklerin etkin kullanılma düzeyleri benzer şekilde alınmıştır.

Söz konusu anket formu T.C.Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları ve Bilimsel Yayın Etik Kurulu'nun 06.11.2023 tarihli Karar'ı ile uygun bulunmuştur. Etik onay formuna ve anket formuna ekte yer verilmektedir.

4.3. Uygulamanın Evreni

Türkiye’de kurum ve kuruluşlarda görev yapan iç denetçiler coğrafi kısıtlama olmaksızın araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Kamu İç Denetçileri Derneği (KİDDER), profesyonel iş ağı ve LinkedIn platformu kullanılarak iç denetçilere ulaşılmıştır. Anket formu “Google Formlar” uygulamasına aktararak elektronik kanallar aracılığıyla iç denetçilere ulaştırılmıştır. Anket uygulaması 21 gün (24 Kasım 2023-15 Aralık 2023) uygulamada kalmış ve 51 iç denetçinin cevapları geçerli sayılmıştır.

4.4. Hipotezler

Bu çalışma kapsamında test edilen hipotezler aşağıda listelenmektedir:

- İç denetçilerin eğitim düzeyleri ile suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- İç denetçilerin lisans mezuniyetleri ile suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- İç denetçilerin mesleki deneyimleri ile suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- İç denetçilerin denetim alanındaki mesleki deneyimleri ile suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- İç denetçilerin sektörleri ile suistimale ilişkin farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Kurumlarda suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanımı ile farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

- Kurumlarda suistimale ilişkin teknoloji temelli tekniklerin kullanımı ile farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.5. Verilerin Analizi

Anket çalışması kapsamında elde edilen veriler IBM SPSS 26.0 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Varsayım kontrolleri sınıandıktan sonra demografik sorulardan cinsiyet, yaş, alan, eğitim düzeyi, mezuniyet, mesleki deneyim, denetim alanındaki mesleki deneyim, sektör; suistimal tespit ve önleme teknikleri kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumunun suistimal farkındalığı analizleri için iki grup karşılaştırmalarında T testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılması için ANOVA testleri uygulanmıştır. Farklılığı yaratan grubu belirlemek için Post-Hoc testlerden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alpha analizi yapılmıştır. Tüm analizlerde hata düzeyi değeri 0,05 olarak alınmıştır.

4.6. Bulgular

4.6.1. Demografik Profil

Araştırmaya bütün soruları cevaplayarak anketi geçerli olan 51 kişi katılmıştır. Katılımcıların demografik profilleri Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Demografik Bilgiler

		%
Cinsiyet	Erkek	68,6
	Kadın	31,4
	Toplam	100,0
		%
Yaş	30 ve aşağısı	3,9
	31-40	27,5
	41-50	49,0
	51-60	17,6
	60 ve üzeri	2,0
	Toplam	100,0
		%
Eğitim Düzeyi	Lisans	35,3
	Yüksek Lisans	52,9
	Doktora	11,8
	Toplam	100,0
		%
Lisans Mezuniyeti	Fen Edebiyat	2,0
	Hukuk	2,0
	İİBF	51,0
	Mühendislik	35,3
	Sağlık Bilimleri	2,0
	Diğer	7,8
	Toplam	100,0
		%
Mesleki Deneyim	5 yıldan az	11,8
	6-10	7,8
	11-15	19,6
	16 ve daha fazla	60,8
	Toplam	100,0
		%
Denetim Alanında Deneyim	5 yıldan az	21,6
	6-10	37,3
	11-15	11,8
	16 ve daha fazla	29,4
	Toplam	100,0
		%
Sektör	Kamu	78,4
	Yerel Yönetim	3,9
	Özel Sektör	17,6
	Toplam	100,0

- Araştırmaya katılan katılımcıların %68,6'sı erkek ve %31,4'ü kadındır. İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından hazırlanan “2022 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu” kapsamında 253 kamu idaresi bünyesinde görev yapan 913

iç denetçinin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında ise %80 erkek, %20 kadın dağılımı olduğu görülmekte; bu çalışmadaki cinsiyet dağılımı da benzerlik göstermektedir (İDDK, 2023, s.33).

- Ankete katılanların yarısına yakını 41-50 yaş aralığındadır (%49). 30 ve altı yaş grubunda olanların oranı %3,9, 31-40 arası %27,5, 51-60 arası %17,6 oranında, 60 ve üzeri yaşında olanların oranı ise %2'dir.
- Katılımcıların %35,3'ü lisans mezunu, %52,9'u yüksek lisans mezunu ve %11,8'i doktora mezunudur.
- Katılımcıların %2'si fen edebiyat, %2'si hukuk ve %2'si sağlık bilimleri fakültelerinden mezundur. Çoğunluğunu iktisadi ve idari bilimler fakültesi mezunları oluşturmaktadır (%51). Mühendislik fakültesinden mezun olanların oranı ise %35'dir. "Diğer" mezuniyet oranı ise %7,8'dir.
- Mesleki deneyimi 16 yıl ve üstü olan %60,8 oranında katılımcı mevcuttur. İkinci sırada ise %19,6 oranla 11-15 yıl deneyimli katılımcılar yer almakta, bunu %11,8 oranla 5 yıldan az deneyimli ve %7,8 oranla 6-10 yıl arası katılımcılar takip etmektedir.
- Denetim alanında mesleki deneyimi 16 yıl ve daha fazla olan katılımcı oranı %29,4, 6-10 yıl arasında olan katılımcı oranı ise %37,3'tür. 5 yıldan az deneyimi bulunan %21,6 ve 11-15 yıl arası deneyimli %11,8'lik bir kesim çalışmaya katılım sağlamıştır.
- Ankete katılanların büyük çoğunluğu kamuda görev yapan iç denetçilerdir (%78,4). Özel sektör iç denetçileri %17,6 ve yerel yönetim katılımcıları ise %3,9'dur.
- 16 katılımcı sertifikasyon sorusunu yanıtlamış ve %68,8'i CIA sertifikasyonuna sahip olduğunu belirtmiştir. Bu soruyu cevaplayanların %25'i CICA sertifikasına; %18,8'i ise CPA, CISA, CCSA ve CRMA sertifikasına sahip olduğunu belirtmiştir.

4.6.2. Suistimal Farkındalığı

Suistimal farkındalığı için yararlanılan kaynaklarda uygun görülen sorular bir arada derlenmiş ve geçerliliği sınanmıştır. Tablo 3'te suistimal farkındalığı bölümü için ölçek maddelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Suistimal Farkındalığı Ölçeğine İlişkin İstatistikler

Ölçek	Ortalama	SS	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alfa
Suistimal Farkındalığı	4,1604	,48671	3,09	5,00	-,231	-,355	,696

Tablo 3’e göre suistimal farkındalığı ölçeği için; ölçekten alınan ortalama puan 4,16 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan ortalama en düşük puan 3,09 ve en yüksek puan ise 5’tir. Ölçeğin skewness ve kurtosis değerleri normallik şartını sağlamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) ise 0,696 olarak ölçülmüştür. Bu değer $0,60 \leq \alpha < 0,80$ olması sebebiyle maddelerin bir bütün içerisinde uyumlu ve güvenilir olduğu söylenebilir. Tablo 4’te ise maddeler özelinde cronbach alfa değerleri verilmiştir.

Tablo 4. Madde Silinmesi Durumunda Cronbach Alfa Değerleri

Maddeler	Yüzde (%)
Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.	0,710
Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.	0,701
Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.	0,682
Suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi vardır.	0,674
Suistimal varlıkların kötüye kullanılması ile ilişkilidir.	0,672
Olağandışı haller (kırmızı bayraklar) sayesinde suistimal tespit edilebilir.	0,672
Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.	0,669
Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.	0,668
Çalışanlara yönelik suistimal eğitimleri verilmelidir.	0,663
Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.	0,660
Suistimal yolsuzluk ile ilişkilidir.	0,650

Tablo 4 incelendiğinde “Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.” ve “Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.” maddeleri çıkarıldığı takdirde alfa katsayısının arttığı görülmektedir. Fakat bu maddeler çıkarılsa dahi ölçeğin iç tutarlılık katsayısının $0,60 \leq \alpha < 0,80$ olması sebebiyle herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Suistimal ölçeği çerçevesinde sorulan sorulara verilen cevaplar ve ortalamalar Tablo 5'te ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 5. Suistimal Farkındalığı Maddelerine İlişkin Cevap Dağılımı

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1,96
	Katılmıyorum	1,96
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	0
	Katılıyorum	50,98
	Kesinlikle Katılıyorum	45,10
Suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi vardır.	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	0
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	0
	Katılıyorum	31,37
Suistimalle mücadele, organizasyon birimlerce yapılmamalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	68,63
	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	1,96
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	3,92
Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.	Katılıyorum	33,33
	Kesinlikle Katılıyorum	60,78
	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	3,92
	Katılmıyorum	7,84
Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	5,88
	Katılıyorum	35,29
	Kesinlikle Katılıyorum	45,10
	Fikrim Yok	1,96
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
Suistimal varlıkların kötüye kullanılması ile ilişkilidir.	Katılmıyorum	0
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	19,61
	Katılıyorum	37,25
	Kesinlikle Katılıyorum	41,18
	Fikrim Yok	1,96
Suistimal yolsuzluk ile ilişkilidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	3,92
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	1,96
	Katılıyorum	47,06
	Kesinlikle Katılıyorum	47,06
	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	3,92
	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	3,92
	Katılıyorum	41,18
	Kesinlikle Katılıyorum	49,02

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
	Fikrim Yok	1,96
	Kesinlikle Katılmıyorum	5,88
	Katılmıyorum	11,76
Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	17,65
	Katılıyorum	41,18
	Kesinlikle Katılıyorum	23,53
	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	1,96
	Katılmıyorum	19,61
Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	33,33
	Katılıyorum	21,57
	Kesinlikle Katılıyorum	23,53
	Fikrim Yok	0
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	3,92
Olağandışı haller (kırmızı bayraklar) sayesinde suistimal tespit edilebilir.	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	13,73
	Katılıyorum	47,06
	Kesinlikle Katılıyorum	33,33
	Fikrim Yok	1,96
	Kesinlikle Katılmıyorum	0
	Katılmıyorum	0
Çalışanlara yönelik suistimal eğitimleri verilmelidir.	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	3,92
	Katılıyorum	31,37
	Kesinlikle Katılıyorum	56,86
	Fikrim Yok	7,84

Tablo 5’te tüm yanıtların yüzdesi verilirken, Tablo 6’da “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” cevaplarının birlikte yüzde dağılımı sıralamalı olarak verilmiştir.

Tablo 6. Suistimal Farkındalığına İlişkin Katılım Sıralaması

Maddeler	Yüzde (%)
Suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi vardır.	100,0
Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.	96,08
Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.	94,12
Suistimal varlıkların kötüye kullanılması ile ilişkilidir.	94,12
Suistimal yolsuzluk ile ilişkilidir.	90,20
Çalışanlara yönelik suistimal eğitimleri verilmelidir.	88,24
Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.	80,39
Olağandışı haller (kırmızı bayraklar) sayesinde suistimal tespit edilebilir.	80,39
Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.	78,43

Maddeler	Yüzde (%)
Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.	64,71
Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.	45,10

Tablo 6’da yer alan yüzdeler çerçevesinde katılımcıların tamamı suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi olduğuna hemfikirdir. Çoğunluğun yüksek oranda hemfikir olduğu ikinci madde (%96,08) ise suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağı olduğudur. “Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.” en yüksek orana sahip üçüncü maddelerden biridir (94,12).

Suistimal üçgeni modeline ilişkin oluşturulan “Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.” maddesi kapsamında ise %78,43 oranında hemfikirlik sağlanmış; suistimal yöntemleri maddelerinde ise en yüksek oran varlıkların kötüye kullanılması (%94,12), ardından yolsuzluk (%90,20) ve ardından hatalı mali tablo (%64,71) maddelerinde görülmüştür. Bu maddeler, suistimal kavramına ilişkin literatürde yer alan tanımlamaları içermekte; bu nedenle söz konusu oranları iç denetçilerin suistimal hakkındaki bilgi düzeyi ile de ilişkilendirmek mümkün olabilmektedir.

Suistimal farkındalığını bir arada değerlendirerek Tablo 6’da genel ortalamalar incelendiğinde genel olarak sorulara yüksek oranda katılım olduğu, ortalamanın “Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.” (%64,71) ve “Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.” (%45,10) maddelerinde düştüğü gözlemlenmiştir.

Söz konusu ölçek ile, demografik profildeki farklılıkların suistimal ölçeği üzerindeki etkisi istatistiksel olarak incelenmiştir. Bu nedenle suistimal farkındalığı bölümü cevapları puanlanarak (1-5 arasında) her katılımcı için farkındalık puanı hesaplanmıştır. Bu puanlar esas alınarak demografik farklılıkların etkisi grup sayısına göre, varsayım kontrolleri kontrol edildikten sonra T-Testi ve ANOVA yöntemleri ile analiz edilmiştir. 10’dan az katılımcının bulunduğu ölçeklerde gruplama yapılmıştır.

Tablo 7’de lisans, yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeylerinin suistimal farkındalığına etkisi incelenmiştir.

Tablo 7: Eğitim Düzeyi Karşılaştırmaları

	Eğitim Durumu	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	Lisans	18	4,1465	,47713	-,150	49	,882
	Yüksek Lisans ve Üzeri	33	4,1680	,49903			

Tablo 7’de görüldüğü üzere, lisans mezunu iç denetçiler ile yüksek lisans derecesine sahip iç denetçilerin suistimal farkındalıkları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 8’de, İİBF ve diğer lisans mezuniyetlerinin suistimal farkındalığına etkisi incelenmiştir.

Tablo 8. Lisans Mezuniyetleri Karşılaştırması

	Mezuniyet	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	İİBF	26	4,1294	,46863	-,461	49	,647
	Diğer	25	4,1927	,51246			

Tablo 8’de görüldüğü üzere, iç denetçilerin lisans mezuniyetleri ile suistimal farkındalıkları arasında farklılaşma olup olmadığını anlamak için yapılan T-Testine göre; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 9’da, 10 yıldan az, 11-15, 16 ve daha fazla mesleki deneyim yılının suistimal farkındalığına etkisi incelenmiştir.

Tablo 9. Mesleki Deneyim Karşılaştırması

	Deneyim	N	Ortalama	S	F	p	Post Hoc (Tukey)
Suistimal Farkındalığı	10’dan az	10	4,3000	,42000	,612	,547	
	11-15	10	4,0636	,65000			
	16 ve daha fazla	31	4,1466	,45314			

Tablo 9’da görüldüğü üzere, iç denetçilerin mesleki deneyim yılları ile suistimal farkındalıkları arasında ANOVA analizine göre; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 10’da, 10 ve daha az, 10 yıldan fazla denetim alanında mesleki deneyimi olan iç denetçilerin suistimal farkındalıkları incelenmiştir.

Tablo 10. Denetim Alanındaki Mesleki Deneyim Karşılaştırması

	Deneyim	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	10 ve daha az	30	4,1848	,52819	,425	49	,673
	10’dan fazla	21	4,1255	,43072			

Tablo 10’da görüldüğü üzere, iç denetçilerin denetim alanındaki mesleki deneyim yılları ile suistimal farkındalıkları arasında farklılaşma olup olmadığını anlamak için yapılan T-Testine göre; istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 11’de, kamu ve diğer sektörlerde çalışmanın suistimal farkındalığına etkisi incelenmiştir.

Tablo 11.Sektör Karşılaştırmaları

	Sektör	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	Kamu	40	4,1477	,48135	-,352	49	,726
	Diğer	11	4,2066	,52710			

Tablo 11’e göre, iç denetçilerin sektörlerinin suistimal farkındalıkları üzerine etkisi olmadığı, sektörler göre iç denetçilerin suistimal farkındalıklarının istatistiksel olarak değişmediği %95 güvenle söylenebilir ($p>,05$).

4.6.3. Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri

Anket çalışmasında bu başlığa ilişkin iki farklı ölçeğe yer verilmiştir. İlk bölümde tekniklerin katılımcıların kurumlarında kullanılıp kullanılmadığı sorusu yöneltilmiş; ikinci bölümde ise tekniklerin kurumda etkin kullanılma düzeyini 1’den (kesinlikle etkin değil) 5’e kadar (kesinlikle etkin) puanlamaları istenmiştir. Derece belirtilemeyen teknikler için "Fikrim yok" seçeneği sunulmuştur. Sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu

	Evet (%)	Hayır (%)	Fikrim Yok (%)
İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi	82,35	15,69	1,96
Kurumsal davranış kuralları/etik politikası	82,35	13,73	3,92
Operasyonel denetimler	74,51	13,73	11,76
Etik eğitimi	66,67	27,45	5,88
Nakit incelemeleri	56,86	23,53	19,61
Denetim kurullarının artan rolü	54,90	29,41	15,69
Üst yönetimin artan ilgisi	54,90	29,41	15,69
Bilgi uçurma, ihbar (Whistleblowing) politikası	52,94	33,33	13,73
Elektronik yazışmaların gözetilmesi	50,98	27,45	21,57
Suistimal denetimi	49,02	39,22	11,76
Personel rotasyon politikası	49,02	41,18	9,80
Çalışanların referans kontrolleri	45,10	33,33	21,57
Suistimal raporlama politikası	43,14	39,22	17,65
Alo suistimal hatları	35,29	50,98	13,73
Suistimal önleme ve tespit eğitimleri	27,45	58,82	13,73

Tablo 12’de görüldüğü üzere iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi maddesi %82,35 oranla kurumsal davranış kuralları/etik politikası ile birlikte ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada ise %74,51 oranla operasyonel denetimler yer almakta; %66,67 oranla etik eğitimi ve %56,86 oranla nakit incelemeleri listeyi takip etmektedir. Alo suistimal hatları %35,29; suistimal önleme ve tespit eğitimleri ise %27,45 ile kullanım oranları açısından son iki sırada yer almaktadır.

“Fikrim yok” seçeneğinin en çok işaretlendiği maddeler ise elektronik yazışmaların gözetilmesi (21,57) ve çalışanların referans kontrolleri (21,57) maddeleridir. Bu maddelerde yer alan eylemler genellikle yönetim kademesi tarafından gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, katılımcıların bu seçeneği işaretlemesi olası görülmüştür. Benzer şekilde, nakit incelemeleri (19,61) maddesinde de yüksek oranda “Fikrim Yok” seçeneği işaretlenmiştir.

Araştırma doğrultusunda elde edilmesi hedeflenen bir diğer veri seti ise suistimal tespit ve önleme tekniklerinin katılımcıların kurumlarında kullanılıp kullanılmama durumunun suistimal farkındalığı üzerindeki etkisine ilişkindir. Çalışmaya başlarken özellikle kurum içerisinde düzenlenen eğitim faaliyetleri veya suistimal tespit ve önlemine ilişkin organize edilen iletişim/ihbar hatlarının, suistimale ilişkin bilgi düzeyini de artırarak farkındalık

üzerinde etki etmesi öngörülmüştür. Öte yandan, kurum içindeki etik değerlerin ve suistimalle mücadele konusundaki taahhütlerin vurgulanmasıyla, iç denetçiler de dahil olmak üzere çalışanların farkındalık düzeyini etkilediği beklenmektedir.

Bu çerçevede, Tablo 13'te “Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu” bölümünde 10'dan fazla katılımcının evet ve hayır yanıtı verdiği teknikler özelinde T-Testi uygulanmış ve hipotezler sınanmıştır.

Tablo 13. Suistimal Farkındalığı ve Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi Sonuçları

		Suistimal Farkındalığı İstatistikleri					
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Etik Eğitimi	Hayır	14	4,1234	,51870	-,234	45	,816
	Evet	34	4,1604	,48933			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Denetim Kurullarının Artan Rolü	Hayır	15	4,0242	,61125	-1,576	41	,123
	Evet	28	4,2727	,41843			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Üst Yönetimin Artan İlgisi	Hayır	15	4,1030	,51296	-1,065	41	,293
	Evet	28	4,2662	,46019			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Bilgi Uçurma	Hayır	17	4,1604	,55067	-,122	42	,903
	Evet	27	4,1785	,42377			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Denetimi	Hayır	20	4,2182	,53205	,229	43	,820
	Evet	25	4,1855	,42517			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Personel Rotasyon Politikası	Hayır	21	4,0260	,48714	-1,824	44	,075
	Evet	25	4,2727	,43042			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Raporlama Politikası	Hayır	20	4,1545	,62296	-,120	40	,905
	Evet	22	4,1736	,39168			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Alo Suistimal Hatları	Hayır	26	4,0035	,55057	-2,118	42	,040
	Evet	18	4,3232	,39098			
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Önleme ve Tespit Eğitimleri	Hayır	30	4,0788	,54375	-1,464	42	,151
	Evet	14	4,3117	,34702			

Tablo 13’te, katılımcıların suistimal farkındalıkları üzerinde suistimal önleme ve tespit teknikleri kullanım durumlarının anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak üzere yapılan T-Testlerine göre; sadece alo suistimal hatları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmıştır ($p<,05$). Alo suistimal hatlarının kurumlarında kullanıldığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalaması 4,32 iken, kurumlarında bu hatların kullanılmadığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalaması ise 4’tür. İstatistiksel olarak bu hattın kurumlarında kullanıldığını belirten iç denetçilerin farkındalıklarının daha yüksek olduğu %95 güvenle söylenebilir.

Bu bölümde ayrıca “Fikrim Yok” yanıtını vermenin etkisi de ayrıştırılmak istenmiş, bunun için suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanım durumuna “Evet”, “Hayır” ve “Fikrim Yok” cevabı verenlerin suistimal farkındalık ortalamaları ANOVA analizi ile istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak bu üç grup arasında istatistiksel bir fark olmadığı görülmüştür ($p>,05$).

Kullanım durumlarının ardından katılımcılardan suistimal tespit ve önleme tekniklerinin etkinliğinin değerlendirilmesi istenmiştir. Bu bölüm için kurumlarında tekniklerin kullanıldığını belirten katılımcıların cevapları esas alınmıştır. Ayrıntılı cevap dağılımı Ek 1’de verilmiş, Tablo 14’te ise suistimal tespit ve önleme tekniklerinin etkinlik değerlendirmesi sıralı olarak verilmiştir.

Tablo 14. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması

Maddeler	Tekniklerin Kullanım Yüzdesi (%)	Etkin Bulan Kişi Yüzdesi (%)
Operasyonel denetimler	74,51	89,2
İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi	82,35	85,8
Elektronik yazışmaların gözetilmesi	50,98	84,7
Suistimal raporlama politikası	43,14	81,9
Denetim kurullarının artan rolü	54,90	78,6
Suistimal önleme ve tespit eğitimleri	27,45	78,6
Etik eğitimi	66,67	76,4
Suistimal denetimi	49,02	76
Bilgi uçuurma, ihbar (Whistleblowing) politikası	52,94	74
Nakit incelemeleri	56,86	72,4
Alo suistimal hatları	35,29	72,2
Üst yönetimin artan ilgisi	54,90	71,4

Maddeler	Tekniklerin Kullanım Yüzdesi (%)	Etkin Bulan Kişi Yüzdesi (%)
Çalışanların referans kontrolleri	45,10	69,6
Kurumsal davranış kuralları/etik politikası	82,35	64,3
Personel rotasyon politikası	49,02	64

Tablo 14'e göre suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarında etkin kullanıma düzeylerinde, operasyonel denetimler %89,2 oranla ilk sırada yer almaktadır. İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi %85,8 ile ikinci sırada, elektronik yazışmaların gözetilmesi %84,7 oranla üçüncü sırada etkin görülmektedir. Kurumlarda kullanım durumu incelendiğinde, elektronik yazışmaların gözetilmesi alt sıralarda yer almış; fakat kullanılan kurumlarda faaliyetlerini sürdüren iç denetçiler tarafından yüksek oranda etkin bulunmuştur.

Benzer şekilde, suistimal önleme ve tespit eğitimleri tekniğinin de kurumlarda kullanım oranı düşük görülmekte; aksine etkinlik oranı (%78,6) ise yüksek düzeyde ifade edilmektedir. Bahsi geçen durumun tam aksi kurumsal davranış kuralları/etik politikası maddesinde görülmüş olup, kurumlarda kullanım oranı yüksek olmasına karşın etkinlik sıralamasında (%64,3) son iki sırada yer almıştır. En düşük etkin bulunma oranı ise personel rotasyon politikası (%64) olmuştur.

4.6.4. Teknoloji Temelli Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri

Katılımcıların ilgisini korumak, katılımcıları anketi tamamlamaya teşvik etmek ve sonuçları ayrıca ele alabilmek amacıyla, araştırma kapsamında teknoloji temelli teknikler ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

Tablo 15'te teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumlarına ilişkin yanıtlar detaylandırılmıştır.

Tablo 15. Teknoloji Temelli Tekniklerin Kullanım Durumu

Maddeler	Evet (%)	Hayır (%)	Fikrim Yok (%)
Ağ güvenlik duvarları	88,24	1,96	9,80
Parola güvenliği	84,31	5,88	9,80
Virüs koruması	80,39	9,80	9,80
Keşif örnekleme	52,94	27,45	19,61
Sürekli denetim	43,14	45,10	11,76

Teknoloji temelli tekniklerin kullanım oranları ağ güvenlik duvarları (%88,24), parola güvenliği (%84,31), virüs koruması (%80,39) olarak sıralanmaktadır. Daha sonrasında kullanım oranlarında sert bir düşüş görülmekte; keşif örnekleme (%52,94) ve sürekli denetim (%43,14) son iki sırada yer almaktadır. Paralel şekilde, bu iki madde hayır ve fikrim yok seçeneklerinin en çok işaretlendiği maddelerdir. Kurumlarında kullanım durumuna evet yanıtını veren katılımcıların etkinlik değerlendirmeleri ayrıntılı cevapları Ek 2’de verilirken, etkin kullanıldığını belirtme durumuna göre sıralı hali Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması

	Tekniklerin Kullanım Yüzdesi (%)	Etkin Bulan Kişi Yüzdesi (%)
Parola güvenliği	84,31	100,0
Ağ güvenlik duvarları	88,24	100,0
Virüs koruması	80,39	100,0
Keşif örnekleme	52,94	81,4
Sürekli denetim	43,14	51,0

Tablo 16’da özetlendiği üzere, teknoloji temelli tekniklerin etkin derecesi sıralamasında ilk sırada %100 oranla parola güvenliği, ağ güvenlik duvarları ve virüs koruması bulunmaktadır. Bir başka deyişle, kurumda parola güvenliği tekniğini kullanan iç denetçilerin tümü parola güvenliğinin etkin bir teknik olduğu kanaatinde hemfikirdir. Benzer şekilde, ağ güvenlik duvarlarında ve virüs korumasında da aynı durum söz konusudur.

Kurumda kullanım durumu neredeyse yarı yarıya olan keşif örnekleme tekniğinin etkinlik yüzdesi de %81,4 oranındadır. Sürekli denetim, teknoloji temelli tekniklerin kullanım oranı ve etkinlik değerlendirme sıralamasında son sırada yer almakta, kullanan her iki iç denetçiden biri ise bu yöntemin etkin olmadığını düşünmektedir.

Araştırmanın hipotezi kapsamında kurumlarda suistimale ilişkin teknoloji temelli tekniklerin kullanımı ve suistimale ilişkin farkındalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığı hususu da araştırılmıştır. Bu çerçevede, Tablo 17’de “Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu” bölümünde 10’dan fazla katılımcının evet ve hayır yanıtı verdiği sürekli denetim tekniği özelinde T-Testi uygulanmış ve hipotezler sınamıştır.

Tablo 17. Suistimal Farkındalığı ve Sürekli Denetim Tekniği Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi

		Suistimal Farkındalığı					
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Sürekli Denetim	Hayır	23	4,1897	,49179	,055	43	,956
	Evet	22	4,1818	,47363			

Tablo 17 incelendiğinde, katılımcıların suistimal farkındalıkları üzerinde sürekli denetim tekniği kullanım durumlarının anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak üzere yapılan T-Testlerine göre; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı görülmektedir ($p>,05$).

Tablo 18’de ise evet ve hayır değişkenlerinin yanı sıra 10 üzeri katılımcının fikrim yok seçeneğini işaretlediği keşif örnekleme özelinde ANOVA uygulanmış ve hipotezler sınanmıştır.

Tablo 18. Suistimal Farkındalığı ve Keşif Örnekleme Tekniği Kullanımına İlişkin ANOVA Analizi

		Suistimal Farkındalığı					
		N	Ortalama	S	F	p	Post Hoc (Tukey)
Keşif Örnekleme	Fikrim Yok ^a	10	3,7182	,50607	6,536	,003	b>c>a
	Hayır ^b	14	4,3377	,43001			
	Evet ^c	27	4,2323	,42065			

Tablo 18’de özetlendiği üzere, katılımcıların suistimal farkındalıkları üzerinde keşif örnekleme tekniği kullanım durumlarının anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak üzere yapılan ANOVA analizlerine göre; keşif örneklemesinin kurumlarında kullanılma durumunu belirtmelerine göre katılımcıların suistimal farkındalık ortalamaları istatistiksel olarak birbirinden farklıdır ($p<,05$). Keşif örneklemesinin kurumlarında kullanılmadığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalıkları en yüksektir.

BÖLÜM 5: SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle 2000'li yıllardan bu yana suistimale ilişkin birçok değişiklik yaşanmıştır. Bu dönemde mesleki etik kavramına ilişkin ilgi ve alaka artmış, toplumlar ve kurumlar bu konuda daha duyarlı hale gelmiştir. Ancak, her ne kadar ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, hala pek çok zorluk ve sorun devam etmektedir. Suistimalle mücadele konusunda da birçok alanda yapılan çalışmalar bulunmakta ve literatür sürekli genişlemektedir. İş dünyasındaki suistimale karşı mücadele; akademik araştırmalar, kamu politikaları, şirket içi uygulamalar ve sivil toplum kuruluşlarının çabalarını da içermektedir.

Bu alanda yapılan araştırmalar, suistimalle mücadelede daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamakta; iyi uygulama örnekleri ile sürekli olarak güncellenmektedir. Fakat, halihazırda suistimalle mücadele belirli konseptler ve teknikler çerçevesinde devam etse dahi teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni suistimal biçimlerine karşı sürekli bir uyum sağlama ihtiyacı bulunduğu da göz önünde bulundurulmalı, bilhassa küresel çapta daha etkili denetim mekanizmaları ve cezai yaptırımların uygulanması gibi konularda ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Öte yandan farklı disiplinlerle ilişki içerisinde olan suistimal kavramıyla mücadele hususunda gözler direkt olarak bağımsız denetim kanadına çevrilmekte; iç denetime ilişkin çalışmaların bir nebze geride kaldığı düşünülmektedir. Aksine, özellikle Enron vakası sonrası suistimal eylemlerinin caydırıcılığı, tespiti, soruşturulması ve rapor edilmesinde iç denetçilerin rol ve sorumluluğunun önemi artırmıştır. Özellikle yüksek suistimal potansiyeli, iç denetçilerin daha dikkatli bir şekilde odaklanmasını ve suistimale bağlı kayıpların azaltılmasına yardımcı olmak için etkili ve sağduyulu adımlar atılmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında, iç denetçi unvanıyla çalışmalarını sürdüren 51 katılımcıya altı bölümde olmak üzere 60 farklı soru yöneltilmiş; yapılan analizler doğrultusunda demografik profil ve suistimal farkındalığı arasında farklılaşma olup olmadığına odaklanılmış; istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna benzer bir çalışma Siregar ve arkadaşları (2015)

tarafından da yapılmış ve muhasebe geçmişi olan ve muhasebe geçmişi olmayan katılımcılar arasındaki farkındalık düzeyleri incelenmiş ve önemli bir farklılık tespit edilmemiştir.

Anket kapsamında demografik bilgilerin farkındalık düzeyini farklılaştırmamasına ilişkin birkaç olası sebep sunmak mümkündür. Örneğin farklılığı yakalamak üzere demografik gruplar arasındaki yeterli çeşitlilik sağlanamamış olabilir. Öte yandan, suistimalin demografik faktörlerin yanında kültürel faktörlerle daha yakından ilişkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel normlar, değerler gibi unsurlar da suistimal konusundaki farkındalığı etkileyebilmektedir. Bu nedenlerin kombinasyonlarına başka faktörler de dahil olabilmektedir. Her durum benzersizdir, bu nedenle demografik bilgilerin suistimal farkındalığını etkilememesi durumunu anlamak için özel durumu incelemek de önemlidir. Bu tür durumları değerlendirmek ve anlamak için daha kapsamlı bir araştırma ve analiz yapılması gerekebilir.

Diğer yandan, anket çalışması kapsamında belirli bir kesime erişilebilmesi sebebiyle, genel popülasyonu temsil etme hususu bu anketin ana kısıtını oluşturmuştur. Anketi dolduran katılımcılar, genellikle belirli bir demografik profili yansıtmış ve 51 katılımcı olması nedeniyle seçilen örneklemin temsil ediciliği bir nebze düşük kalmıştır. Bunun yanında, anket uygulaması çoğunlukla katılımcıların subjektif görüşlerini ölçmüştür; bu durum, yanıtların doğruluğu ve nesnellik derecesinde de etkili olmuştur. Uygulamaya yönelik kısıtlı zaman dilimi de uygulamaya ilişkin sınırlamalara tabii olmuştur.

Suistimal farkındalığı ölçeğinden elde edilen sonuçlara göre katılımcıların tümü suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların hemfikir olduğu ikinci madde (%96,08) ise suistimalin iş dünyası için büyük bir endişe kaynağı olduğuna dairdir. Benzer şekilde, Siregar ve arkadaşlarının (2015) yürüttüğü çalışma kapsamında da, %82,09 (4 ila 5 arasındaki puanların toplam yanıtı) oranıyla Endonezya'daki iş dünyası için suistimalin büyük bir endişe kaynağı olduğu tespit edilmiştir.

“Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.” maddesine katılım oranı ise %80,39’dur. Aynı madde, Othman ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen anket çalışması kapsamında da muhasebeci ve iç denetçi pozisyonunda görev alan 51 katılımcıya yöneltilmiş ve daha yüksek bir oran (%88,23) görülmüştür. Benzer şekilde, anket çalışması kapsamında suistimalin çoğunlukla denetim sürecinde tespit edildiğine dair %45,10

oranında katılım sağlanmıştır; fakat aynı madde özelinde Othman ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen çalışmada katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum seçenekleri daha yüksek oranda (76,47) tercih edilmiştir.

İki çalışmada da aynı maddelerin değerlendirilmesi hedeflenmiş; fakat Othman ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında araştırma evrenine muhasebeciler de dahil edilmiştir. Oranlarda farklılık görülmesinin bir sebebinin de bu olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında 51 katılımcının %2'si bankacılık/finans sektöründe faaliyet göstermekte iken; %98'i diğer alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir.

Literatür kapsamında incelenen konulardan biri de kurumlar bünyesinde yeterli düzeyde suistimal farkındalığının sağlanması ve söz konusu farkındalık düzeyinin korunması amacıyla geliştirilen tekniklerdir. İhbar/etik hatları, eğitim organizasyonları, bağımsız denetim, potansiyel kırmızı bayrak analizleri, periyodik denetimler ve iç kontrol kurumlarda suistimal farkındalığı sağlanması hususundaki önemli araçlar arasında vurgulanmaktadır (Bircan, Türel, 2023, s.120).

Bu çalışma bağlamında kurumlarda suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanımının ve benzer şekilde teknoloji temelli tekniklerin kullanımının suistimale ilişkin farkındalık düzeyine etkisi üzerine hipotezler sınanmış olup alo suistimal hatları ve keşif örnekleme tekniklerinin kullanımı ile suistimal farkındalığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Alo suistimal hatlarının kurumlarda kullanıldığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalamasının, kullanılmadığını belirten iç denetçilere göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Keşif örneklemesinde ise kurumlarda kullanmadığını belirten katılımcıların farkındalığı daha yüksek olarak bulunmuştur.

Teknoloji temelli tekniklere ilişkin gelişmeler diğerlerine nazaran daha yakın bir zamanda gerçekleşmekte; kurumlarda kullanımları ise her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu iki teknik haricinde, diğer tekniklerin kurumlarda kullanım durumlarına göre suistimal farkındalık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum, özellikle kurumlar tarafından suistimal farkındalığının artmasına yönelik dolaylı eylemlere başvurma yanısıra; doğrudan farkındalığı arttırmak amacıyla harekete geçilmesinde fayda olacağı sonucunu doğurmaktadır.

Benzer bir sonuç da Flowerastia ve arkadaşları (2021) tarafından yürütülen çalışma ile elde edilmiş; suistimal farkındalığı ile suistimalin tespit ve önlenmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu analiz, belirli bir düzeyde suistimal farkındalığına sahip olmanın, şirketleri suistimal önleme ve tespit faaliyetlerini uygulamaya yönlendirmede etkili olamadığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarda kullanım durumları incelendiğinde ise iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi (%82,35) ve operasyonel denetimlerin (%74,51) üst sıralarda yer aldığı görülmekte; benzer şekilde katılımcı iç denetçilerin etkinlik düzeyi değerlendirmelerinde de bu iki teknik ilk iki sırada yer almaktadır. Özellikle etkili iç kontrol sistemi, bir kurumda suistimalin meydana gelmesini önlemek adına koruyucu kalkan işlevi görmektedir; zayıf veya eksik iç kontrol sistemleri ise suistimalin ortaya çıkması için açık fırsat yaratmaktadır. İç kontrol değişkeninin suistimali önleme ve tespit etme üzerine pozitif etkisi yapılan çalışmalar kapsamında da test edilmiştir (Flowerastia ve diğerleri, 2021, s.239).

Tekniklerin kullanım sıralamasında ise alo suistimal hatları (%35,29) ve suistimal önleme ve tespit eğitimleri (%27,45) son sıralarda bulunmaktadır. ACFE (2022) tarafından yapılan çalışma kapsamında suistimal ihbar hatları %70 oranla suistimalle mücadelede en yaygın kontroller sıralamasında 6. sıradadır. Çalışanlara yönelik suistimal önleme ve tespit eğitimlerinin %61 oranla 9. sırada yer aldığı görülmektedir. Veriler kıyaslandığında söz konusu anket uygulamasındaki kullanım oranları neredeyse yarı yarıya düşmektedir. Suistimal önleme ve tespit eğitimlerinin etkinlik düzeyi (%78,6), alo suistimal hatlarından (72,2) daha yüksek orandadır.

Othman ve arkadaşlarının çalışmasına göre (2015), suistimal tespit ve önleme mekanizmaları açısından operasyonel denetimler, denetim komitelerinin artan rolü, iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi, nakit incelemeleri, raporlama politikası ve personel rotasyon politikası teknikleri, sırasıyla iç denetçiler ve muhasebeciler tarafından algılanan etkili mekanizmalar arasında yer almaktadır. Bierstaker ve arkadaşlarının çalışmasında (2006) ise etkinlik değerlendirmesinde iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi üst sıralarda yer almakta ve suistimal denetimi, denetim kurullarının artan rolü oransal olarak sırayı takip etmektedir.

Çalışma kapsamında, teknoloji temelli suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarda kullanım oranlarına ve etkinlik değerlendirme sıralamasına da değinilmiştir. Genel olarak güvenlik duvarları (%88,24), parola güvenliği (%84,31) ve virüs korumasında (%80,39) yüksek kullanım oranları görülmüş; keşif örnekleme (%52,94) ve sürekli denetimde (%43,14) ise düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Güvenlik duvarları, parola güvenliği ve virüs korumasının kurumlarında kullanıldığını belirten tüm katılımcılar bu teknikleri etkin bulmaktadır.

Othman ve arkadaşları (2015) tarafından kamu sektörü özelinde yürütülen çalışma kapsamındaki etkinlik değerlendirmesinde; şifre koruması, güvenlik duvarları, virüs koruması, keşif örnekleme ve sürekli denetim sıralaması olduğu görülmekte ve söz konusu veriler Malezya'daki kamu sektörünün suistimali tespit etme ve önlemede teknoloji kullanmanın önemini farkında olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Başka bir çalışmada, Bierstaker ve arkadaşları (2006) suistimalle mücadelede güvenlik duvarlarının ve parola korumasının düzenli olarak kullanıldığı sonucuna varmaktadır. Güvenlik duvarları, virüs koruması, şifre koruması sırasıyla en yüksek etkinlik oranlarına sahiptir. Ancak etkililik konusunda yüksek puanlar almasına rağmen; keşif örnekleme ve sürekli denetim muhasebeciler tarafından mücadele teknikleri arasında daha az sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir.

Albrecht ve arkadaşları (2012) tarafından ele alınan çalışma kapsamında, teknolojik gelişmeler doğrultusunda suistimal belirtilerine ilişkin verileri ve işlemleri analiz eden proaktif tespit teknikleri vurgulanmaktadır. Jans, Lybaert ve Vanhoof (2010) ise örnek vaka kapsamında şirket bünyesinde tanımlayıcı veri madenciliği tekniğinin kurum içi suistimalde mevcut riski değerlendirmeyi kolaylaştırdığını tespit etmektedir. Rahman ve Anwar (2014) tarafından Malezya'daki bankalar üzerine yapılan bir araştırmaya göre parola korumalı bilgisayar sistemine yüklenen güvenlik duvarları ve filtreleme yazılımları gibi koruma yazılımlarının, kullanımı etkili suistimal önleme ve tespit yöntemleri arasında bulunmaktadır.

İç denetim ve suistimal bağlamında ele alınan çalışmaların hala sınırlı sayıda olduğu düşünülmekte; söz konusu ortak kümeye ilişkin değinilmesi gereken birçok başlık ve denenmesi gereken birçok farklı metodoloji olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle odak grup görüşmesi, gözlem, röportaj vb. çalışmalar yürütülmesinin, konunun derinlemesine bir şekilde

ele alınması ve sağlıklı neden-sonuç ilişkilerinin kurulması yönünde yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Geliştirilen ve uygulanan anket formuyla bu çalışmanın, suistimal farkındalığına farklı bir açıdan ışık tutması niteliğiyle birçok akademik araştırmaya fayda sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullahi, R., & Mansor, N. (2015). Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory. Understanding the Convergent and Divergent For Future Research. *International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences*, 5(4), 54–64.
- Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., & Albrecht, C. C. (2013). Current trends in fraud and its detection. *Information Security Journal: A Global Perspective*, 17(2), 1–12.
- Altıntaş, N. N., & Yakar, N. (2012). Denetimde Hata ve Hile. *Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 151-161.
- American Institute of Certified Public Accountants. (2002). *Statement on Auditing Standards (SAS) No.99: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit*. New York, AICPA.
- Ariyanto, R. & Bone, H. (2020). Review of Integrative Business and Economics Research. *Supplementary Issue*, 2(9), 209-222.
- Aslan, B. (2010). Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim. *Sayıştay Dergisi*, (77), 63-86.
- Aslanzade, Ş. (2017). Çalışan Hileleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9(4), 61-75.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2008). *2008 Report To The Nation On Occupational Fraud & Abuse*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2009). *Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2010). *Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2020). *Occupational Fraud 2020: A Report To The Nations*. <https://acfepublic.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf>, Erişim Tarihi: 18.09.2023
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2022). *Occupational Fraud 2022: A Report To The Nations*. <https://acfepublic.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022+Report+to+the+Nations.pdf>, Erişim Tarihi: 18.09.2023
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (t.y.). *Fraud 101: What Is Fraud?* Erişim Tarihi: 28.10.2023, <https://www.acfe.com/fraud-resources/fraud-101-what-is-fraud>.
- Bierstaker, J.L., Brody, R.G., Pacini, C. (2006). Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection and Prevention Methods. *Managerial Auditing Journal*, 21(5), 520-535.

- Bircan, G., & Türel, A. (2023). İşletmelerde Suistimal Farkındalığı: Sigorta Sektörüne Yönelik Bir İnceleme. *Muhasebe Ve Denetime Bakış*, 23(69), 117-134.
- Bircan, N.G., (2022), *Suistimal Denetimi ve Sigorta Şirketlerinde Görülen Suistimal Vak'alarına Yönelik Bir Araştırma* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bonrath, A. & Eulerich, M. (2024). Internal auditing's role in preventing and detecting fraud: An empirical analysis. *International Journal of Auditing*. 10.1111/ijau.12342.
- Bozkurt, N. (2011). *İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Coram, P., Ferguson, C., Moroney, R. (2006). The Value of Internal Audit in Fraud Detection. *Journal of Accounting and Finance*, 48 (4), 543-559.
- Demir, M., Kısakürek, M., Arslan, Ö. (2019). İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 111-134.
- Demirović, L., Isaković-Kaplan, Š., Proho, M. (2021). Internal Audit Risk Assessment in the Function of Fraud Detection. *Journal of Forensic Accounting Profession*, 1(1), 35-49.
- DeZoort, T. & Harrison, P.D. (2008). *An Evaluation of Internal Auditor Responsibility for Fraud Detection*. Florida.
- Dinapoli, Thomas P. (2010). *Red Flags For Fraud*. New York, State Of New York Office Of The State Comptroller.
- Doğan, S., & Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi. *Maliye Ve Finans Yazıları*, (108), 167-187.
- Doğan, Z. & Çıtak, F. (2017). Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçilerin Sorumluluğunun Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 49-62.
- Dorminey, J., Fleming, A.S., Kranacher, M., Riley, R.A. (2012). The Evolution of Fraud Theory. *Issues in Accounting Education*, 27 (2), 555–579.
- Dye, K.M. (2007). Corruption and Fraud Detection by Public Sector Auditors. *EDPACS*, 36, 6-15.
- Eres, M.Ş. (2013). *Sigorta Şirketlerinde Karşılaşılabilecek Suistimal Risklerinin Kontrol Edilebilmesi İçin Suistimal Önleme Prosedürünün Oluşturulması* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Ertikin, K. (2017), Bağımsız Denetimde Bir Dönüm Noktası: Enron Olayı ve Sarbanes-Oxley Yasası. *Mali Çözüm*, 141, 101-119.
- Etimoloji Türkçe. (t.y.). *Suistimal*. Erişim Tarihi: 1.10.2023, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/suistimal>

- Flowerastia, R.D., Trisnawati, E., & Budiono, H. (2021). Fraud Awareness, Internal Control, and Corporate Governance on Fraud Prevention and Detection. *Proceedings of the International Conference on Economics, Business, Social, and Humanities (ICEBSH 2021)*, 235-241.
- Frank, J. (2004). Performing Fraud & Reputation Risk Assessments. *The Internal Auditor*, 40-47.
- Gerard, G., Hillison, W. & Pacini, C. (2004). Identity theft: the US legal environment and organisations' related responsibilities. *Journal of Financial Crime*, 12(1), 33-43.
- Grabosky P. & Duffield G. (2001). Red flags of fraud. *Trends & issues in crime and criminal justice no. 200*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Hazar, H.B. (2021). New Paradigm in Auditing: Continuous Auditing. *Ethics and Sustainability in Accounting and Finance*, (2), 253-268.
- Hillison, W., Pacini, C. & Sinason, D. (1999). The internal auditor as fraud - buster. *Managerial Auditing Journal*, 14(7), 351-363.
- IAASB. (2021). *Fraud And Going Concern In An Audit Of Financial Statements*. Erişim Tarihi: 10.12.2023, <https://www.iaasb.org/publications/fraud-and-going-concern-audit-financial-statements>
- İç Denetim Koordinasyon Kurulu. (2023). *2022 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu*. Erişim Tarihi: 12.12.2023, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/08/2022-Yili-Kamu-Ic-Denetim-Genel-Raporu.pdf>
- Jans, M., Lybaert, N., Vanhoof, K. (2010). Internal fraud risk reduction: results of a data mining case study. *International Journal of Accounting Information Systems*, 11, 17-41.
- Kaban, İ., Gül, M. & Eryılmaz, Y. (2018). Hile Denetimi Araçları Olarak Hile Riski Değerlemesi ve Kırmızı Bayraklar: Bankacılıkta Örnek Bir Uygulama. *Bankacılar Dergisi*, 106, 59-68.
- Karavardar, A. (2015). Hile Üçgeni Faktörlerinin Kanaat Fonksiyonları İle Tayini: Bir Türkiye Uygulaması. *Öneri Dergisi*, 11(43), 27-45.
- Kavut F. L. & Adiloğlu B. (2017). Suistimal Eylemleri: Vak'alarla Genel Bakış. *Muhasebe Enstitüsü*, 159-170.
- Kayikcioglu, S. & Teker, S. (2019). İç Denetimde Hile Tespiti: Örnek Olay Çalışması. *PressAcademia Procedia*, 9 (1), 54-57.
- Kazan, G. (2021). Hile Üçgeni, Hile Elması ve Hile Beşgeni: Hile Eylemlerinin Nedenlerine İlişkin Teorilere Kavramsal Bakış. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20(62), 245-258.

- Kenyon, W.C., & Tilton, P.D. (2015). Potential Red Flags and Fraud Detection Techniques. *A Guide to Forensic Accounting Investigation*, 231-269.
- Kıymaz Kıvraklar, M., & Ersoy Can, R. (2023). Hile ile Mücadelede Kırmızı Bayraklar ve Hile Karosunun Rolü: Çalışan Hilesi Açısından Bir Değerlendirme. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 16 (Prof. Dr. Mehmet Özbirecikli Özel Sayısı), 303-324.
- KPMG. (2006). *Fraud Risk Management Developing a Stratejy for Prevention, Detection and Response*. United Kingdom.
- Lister, L. M. (2007). A Practical Approach to Fraud Risk: Internal Auditors.
- Lonto, M.P., Sukoharsono, E.G., Baridwan, Z. & Prihatiningtias, Y.W. (2023). The Effectiveness of Internal Audit for Fraud Prevention. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 17(3), 171-190.
- Mengi Tarhan, B. (2012). Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi - Hile Karosu. *Mali Çözüm*, 22(114), 113 - 128.
- Mercan, N., Altınay, A., Aksanyar, Y. (2012). Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 167-176.
- Moyes, G.D. & Hasan, I. (1996). An Empirical Analysis of Fraud Detection Likelihood. *Managerial Auditing Journal*, 11(3), 41-46.
- Murdock, H. (2008). The three dimensions of fraud: auditors should understand the needs, opportunities, and justifications that lead individuals to commit fraudulent acts. *The internal auditor*, 65, 81-83.
- Othman, R., Aris, N.A., Mardizyah, A., Zainan, N. & Amin, N.M. (2015). Fraud Detection and Prevention Methods in the Malaysian Public Sector: Accountants' and Internal Auditors' Perceptions. *Procedia Economics and Finance*, 28, 59-67.
- Özçelik, H., Şenol, H. & Aktürk, A. (2014), Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 62, 55-72.
- Özdemir, M. (2023). Varlıkların Kötüye Kullanılmasına Yol Açan Fırsatlar ve Önleyici Tedbirler: Stokların Çalınmasına İlişkin Vakalar Üzerinden Bir Değerlendirme. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 155-167.
- Özeroğlu, A.İ. (2014). Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 180-196.
- Petraşcu, D., Ticianu A. (2014). The Role of Internal Audit in Fraud Prevention and Detection. *Procedia Economics and Finance*, 16, 489 – 497.

- Rahman, R.A., Anwar I.S.K. (2014). Effectiveness of fraud prevention and detection techniques in Malaysia Islamic Banks. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 145, 97-102.
- Ramadhan, D. (2022). Strengthening Integrity and Fraud Awareness in Preventing Fraud During the Covid-19 Pandemic. *Asia Pacific Fraud Journal*, 7(2), 201-211.
- Rezaee, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*, 16, 277-298.
- Rohith, C., & Kaur, G. (2021). A Comprehensive Study on Malware Detection and Prevention Techniques used by Anti-Virus. *2021 2nd International Conference on Intelligent Engineering and Management (ICIEM)*, 429-434.
- Siregar, S.V. & Tenoyo, B. (2015). Fraud Awareness Survey of Private Sector in Indonesia. *Journal of Financial Crime*, 22(3), 329-346.
- Smith, M., Haji Omar, N., Iskandar Zulkarnain Sayd Idris, S., Baharuddin, I. (2005). Auditors' Perception of Fraud Risk Indicators: Malaysian Evidence. *Managerial Auditing Journal*, 20(1), 73-85.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (t.y.). *Güvence Sağlama*. Erişim Tarihi: 15.10.2023, <https://www.hmb.gov.tr/ic-denetim-guvence-saglama>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (t.y.). *İç Denetim Terimleri*. Erişim Tarihi: 15.10.2023, <https://www.hmb.gov.tr/ic-denetim-terimleri>
- Tapkan, M.K. (2020). *Uluslararası İç Denetim Standartları'na Göre İç Denetimin Suistimal Alanındaki Rol ve Sorumlulukları ve Bir Uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- The Institute of Internal Auditors. (2019). *Pozisyon Raporu Suistimal ve İç Denetim*. Erişim Tarihi: 20.10.2023, <https://na.theiaa.org/translations/PublicDocuments/Fraud-and-Internal-AuditTurkish.pdf>
- TİDE. (t.y.). *Suistimal*. Erişim Tarihi: 22.10.2023, <https://www.tide.org.tr/page/142/Sozluk>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Suistimal*. Erişim Tarihi: 13.10.2023, <https://sozluk.gov.tr/>
- Umuç. (2018). *UMUÇ Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi Uygulama Rehberleri*. Erişim Tarihi: 11.11.2023, <https://www.tide.org.tr/page/307/UMUC>
- Uyar, S. (2009). *İç Kontrol ve İç Denetim, 5018 Sayılı Kanun Açısından*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Varici, İ. (2012). Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Sorumluluğu: İMKB'de Faaliyet Gösteren İşletmelerin Denetim Raporlarının İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 122-144.

- Wells, J. (1997). *Occupational Fraud and Abuse*, Dexter, MI, Obsidian Publishing.
- Wolfe D.T. & Dana R. H. (2004). The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *CPA Journal*, 74(12), 38-42.
- Yalçın, H. (2023). Hile Üçgeni: baskı, fırsat ve rasyonalizasyonun beyaz yakalı hilelerindeki rolü ve analizi. *Journal of Business Administration and Social Studies*, 7(2), 133-138.
- Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay, Y., Kocamaz, H. (2015). Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 171-188.
- Yivli, M. (2021). *İç Denetçilerin Suistimal Ve Suistimal Riski Karşısında Görev Yetki Ve Sorumluluklarının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EKLER

EK-1. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinliği

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
Kurumsal davranış kuralları/etik politikası	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	2,4
	Etkin Değil	11,9
	Ne Etkin ne Etkin Değil	21,4
	Etkin	38,1
	Kesinlikle Etkin	26,2
İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	2,4
	Ne Etkin ne Etkin Değil	11,9
	Etkin	54,8
	Kesinlikle Etkin	31,0
Çalışanların referans kontrolleri	Fikrim Yok	4,3
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	26,1
	Etkin	34,8
	Kesinlikle Etkin	34,8
Suistimal denetimi	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	24,0
	Etkin	32,0
	Kesinlikle Etkin	44,0
Suistimal raporlama politikası	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	9,1
	Ne Etkin ne Etkin Değil	9,1
	Etkin	45,5
	Kesinlikle Etkin	36,4
Alo suistimal hatları	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	22,2
	Ne Etkin ne Etkin Değil	5,6
	Etkin	38,9
	Kesinlikle Etkin	33,3
Bilgi uçurma, ihbar (Whistleblowing) politikası	Fikrim Yok	3,7
	Kesinlikle Etkin Değil	3,7
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	18,5

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
	Etkin	40,7
	Kesinlikle Etkin	33,3
	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
Operasyonel denetimler	Ne Etkin ne Etkin Değil	10,5
	Etkin	57,6
	Kesinlikle Etkin	31,6
	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	7,1
	Etkin Değil	0,0
Suistimal önleme ve tespit eğilimleri	Ne Etkin ne Etkin Değil	14,3
	Etkin	28,6
	Kesinlikle Etkin	50,0
	Fikrim Yok	2,9
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	8,8
Etik eğitimi	Ne Etkin ne Etkin Değil	11,8
	Etkin	38,2
	Kesinlikle Etkin	38,2
	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	3,6
	Etkin Değil	3,6
Üst yönetimin artan ilgisi	Ne Etkin ne Etkin Değil	21,4
	Etkin	25,0
	Kesinlikle Etkin	46,4
	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	3,6
Denetim kurullarının artan rolü	Ne Etkin ne Etkin Değil	17,9
	Etkin	28,6
	Kesinlikle Etkin	50,0
	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	3,8
Elektronik yazışmaların gözetilmesi	Ne Etkin ne Etkin Değil	11,5
	Etkin	46,2
	Kesinlikle Etkin	38,5
	Fikrim Yok	8,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	8,0
Personel rotasyon politikası	Ne Etkin ne Etkin Değil	20,0
	Etkin	16,0
	Kesinlikle Etkin	48,0
	Fikrim Yok	6,9
Nakit incelemeleri	Kesinlikle Etkin Değil	0,0

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
	Etkin Değil	3,4
	Ne Etkin ne Etkin Değil	17,2
	Etkin	20,7
	Kesinlikle Etkin	51,7

EK-2. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinliği

Maddeler	Cevaplar	Yüzde (%)
Keşif örnekleme	Fikrim Yok	3,7
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	3,7
	Ne Etkin ne Etkin Değil	11,1
	Etkin	44,4
	Kesinlikle Etkin	37,0
Sürekli denetim	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	9,1
	Etkin	31,8
	Kesinlikle Etkin	59,1
Virüs koruması	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	0,0
	Etkin	46,3
	Kesinlikle Etkin	53,7
Parola güvenliği	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	0,0
	Etkin	51,2
	Kesinlikle Etkin	48,8
Ağ güvenlik duvarları	Fikrim Yok	0,0
	Kesinlikle Etkin Değil	0,0
	Etkin Değil	0,0
	Ne Etkin ne Etkin Değil	0,0
	Etkin	48,9
	Kesinlikle Etkin	51,1

EK-3. Etik Onay Belgesi

EK-4. Anket Formu

SUİSTİMAL FARKINDALIK DÜZEYİ: İÇ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Değerli İç Denetçi,

Bu çalışma Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Denetim ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nazen KUNDAK USTA'nın Dr. Öğr. Üyesi Esra SATICI danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Çalışma; suistimal kavramını kapsamlı bir şekilde ele alarak iç denetçilerin bu çerçevede farkındalık düzeylerini ölçmeyi, yapılacak analizler doğrultusunda önerilerde bulunmayı ve bu sayede literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Aşağıda yer alan anket beş ana bölümden oluşmakta ve tamamlanması yaklaşık 10 dakika sürmektedir. Veriler anonim olarak toplanacak ve tamamen gizli tutulacaktır. Elde edilen bulgular değerlendirilecek ve yalnızca akademik amaçlı kullanılacaktır.

Değerli vaktiniz ve katkılarınızdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

* Söz konusu anket, T.C.ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI VE BİLİMSEL YAYIN ETİK KURULU'nun 06.11.2023 tarihli Karar'ı ile uygun bulunmuştur.

A. Demografik Profil

Cinsiyet	Kadın			Erkek			
Yaş Grubu	<30	31-40	41-50	51-60	>60		
Eğitim Düzeyi	Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		
Lisans Mezuniyeti	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Fen Edebiyat Fakültesi	Mühendislik Fakültesi	Hukuk Fakültesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Diğer	
Toplam Mesleki Deneyim	<5	6-10	11-15	>16			
Denetim Alanında Mesleki Deneyim	<5	6-10	11-15	>16			
Sektör	Kamu	Yerel Yönetim	Özel Sektör	KİT/İDT			
Sektör Alanı	Bankacılık/Finans			Diğer			
Sertifikasyon	CIA	CPA	CFE	CISA	CCSA	CRMA	CICP

B. Suistimal Farkındalığı

Aşağıda yer alan suistimale ilişkin maddeleri, 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 5'e kadar (kesinlikle katılıyorum) puanlayınız. Derece belirtmediğiniz maddeler için "Fikrim yok" seçeneğini tercih ediniz.

		1 (Kesinlikle katılmıyorum)	2 (Katılmıyorum)	3 (Ne katılıyorum ne katılmıyorum)	4 (Katılıyorum)	5 (Kesinlikle Katılıyorum)	Fikrim Yok
1.	Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.						
2.	Suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi vardır.						
3.	Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.						
4.	Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.						
5.	Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.						
6.	Suistimal varlıkların kötüye kullanılması ile ilişkilidir.						
7.	Suistimal yolsuzluk ile ilişkilidir.						
8.	Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.						
9.	Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.						

10.	Olağandışı haller (kırmızı bayraklar) sayesinde suistimal tespit edilebilir.						
11.	Çalışanlara yönelik suistimal eğitimleri verilmelidir.						

C. Suistimal Önleme ve Tespit Tekniklerinin Kullanım Durumu

Aşağıda yer alan tekniklerin kurumunuzda kullanılıp kullanılmadığını belirtiniz.

	Teknikler	Evet	Hayır	Fikrim Yok
1.	Kurumsal davranış kuralları/etik politikası			
2.	İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi			
3.	Çalışanların referans kontrolleri			
4.	Suistimal denetimi			
5.	Suistimal raporlama politikası			
6.	Alo suistimal hatları			
7.	Bilgi uçurma-ihbar-(Whistleblowing) politikası			
8.	Operasyonel denetimler			
9.	Suistimal önleme ve tespit eğitimleri			
10.	Etik eğitimi			
11.	Üst yönetimin artan ilgisi			
12.	Denetim kurullarının artan rolü			
13.	Elektronik yazışmaların gözetlenmesi			

	Teknikler	Evet	Hayır	Fikrim Yok
14.	Personel rotasyon politikası			
15.	Nakit incelemeleri			

D. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinliği

Aşağıda yer alan tekniklerin kurumunuzda etkin kullanılma düzeyini 1'den (kesinlikle etkin değil) 5'e kadar (kesinlikle etkin) puanlayınız. Derece belirtmediğiniz teknikler için "Fikrim yok" seçeneğini tercih ediniz.

	Teknikler	1 (Kesinlikle etkin değil)	2 (Etkin Değil)	3 (Ne etkin ne de etkin değil)	4 (Etkin)	5 (Kesinlikle Etkin)	Fikrim Yok
1.	Kurumsal davranış kuralları/etik politikası						
2.	İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi						
3.	Çalışanların referans kontrolleri						
4.	Suistimal denetimi						
5.	Suistimal raporlama politikası						
6.	Alo suistimal hatları						
7.	Bilgi uçurma (Whistleblowing) politikası						
8.	Operasyonel denetimler						
9.	Suistimal önleme ve tespit eğitimleri						
10.	Etik eğitimi						

	Teknikler	1 (Kesinlikle etkin değil)	2 (Etkin Değil)	3 (Ne etkin ne de etkin değil)	4 (Etkin)	5 (Kesinlikle Etkin)	Fikrim Yok
11.	Üst yönetimin artan ilgisi						
12.	Denetim kurullarının artan rolü						
13.	Elektronik yazışmaların gözetlenmesi						
14.	Personel rotasyon politikası						
15.	Nakit incelemeleri						

E. Teknoloji Temelli Tekniklerin Kullanım Durumu

Aşağıda yer alan teknoloji temelli tekniklerin kurumunuzda kullanılıp kullanılmadığını belirtiniz.

	Teknikler	Evet	Hayır	Fikrim Yok
1.	Keşif örnekleme (Numune olarak popülasyonda suistimale ilişkin en az bir örneğin mevcut olup olmadığını test etmek üzere kullanılan istatistiksel denetim tekniği)			
2.	Sürekli denetim (Dijital ortamdaki verileri, gelişmiş analiz teknikleri kullanarak gerçek zamanlı değerlendiren ve güvence veren bir denetim yöntemi)			
3.	Virüs koruması (Bilişim tabanlı teknolojilerde, kötü amaçlı yazılımların tespiti, engellenmesi ve işlevsiz hale getirilmesine yönelik koruyucu programlar)			

4.	Parola güvenliği (Bilgisayar ağına ve ilgili verilere yalnızca yasal kullanıcıların erişebilmesine ilişkin parola kullanımı)			
5.	Ağ güvenlik duvarları (Ağ ortamında iletişimi sağlayan trafiğin istenildiği şekilde filtrelenmesine olanak tanıyan yazılım veya donanımlar)			

F. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinliği

Aşağıda yer alan teknoloji temelli tekniklerin kurumunuzda etkin kullanılma düzeyini 1'den (kesinlikle etkin değil) 5'e kadar (kesinlikle etkin) puanlayınız. Derece belirtmediğiniz teknikler için "Fikrim yok" seçeneğini tercih ediniz.

	Teknikler	1 (Kesinlikle etkin değil)	2 (Etkin Değil)	3 (Ne etkin ne de etkin değil)	4 (Etkin)	5 (Kesinlikle Etkin)	Fikrim Yok
1.	Keşif örnekleme						
2.	Sürekli denetim						
3.	Virüs koruması						
4.	Parola güvenliği						
5.	Ağ güvenlik duvarları						